

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

**RĪCĪBAS AR CILVĒKA AUDIEM UN ORGĀNIEM
REGULĒJUMS LATVIJĀ
BAKALaura DARBS**

Autore: **Marta Milta**

Studenta apliecības Nr: mm16080

Darba vadītāja: profesore Doc.iur. **Valentija Liholaja**

RĪGA 2019

ANOTĀCIJA

Darba tēma ir „Rīcības ar cilvēka audiem un orgāniem regulējums Latvijā”. Šobrīd, kad pasaulē strauji attīstās tāda medicīnas nozare kā cilvēka audu un orgānu transplantācija, pieaug arī cilvēka ķermeņa nelikumīgas izmantošanas gadījumi. Lai arī audu un orgānu nelikumīgas izmantošanas prakse Latvijā ir reti sastopama, arī šiem gadījumiem jāparedz atbilstošs regulējums starptautiskajiem tiesību avotiem.

Darba mērķis bija noskaidrot, par kādām nelikumīgām darbībām ar cilvēka audiem un orgāniem ir paredzēta kriminālatbildība Latvijā, kādi ir embriju (fetālo) audu izmantošanas tiesiskie aspekti, un salīdzināt Latvijas tiesisko regulējumu ar starptautisko un ārvalstu regulējumu.

Transplantācijas nozare paver iespēju orgānu un audu pārstādīšanai, taču donoru skaits ir nesalīdzināmi mazāks par personu skaitu, kam tie ir nepieciešami. Reproductīvās tehnoloģijas palīdz novērst bioloģiskas nesaderības, taču rodas gan ētiskas, gan tiesiskas problēmas embriju (fetālo) audu izmantošanā.

Atslēgas vārdi: cilvēka audi un orgāni, donors, recipients, transplantācija, embrijs, orgānu tirdzniecība.

ANOTATION

The theme of the Thesis is “Regulation of Human Tissue and Organ Treatment in Latvia”. Nowadays, when the world is rapidly developing such a medical sector as the transplantation of human tissue and organs, cases of illegal use of the human body are also increasing. Although the practice of illicit use of tissues and organs is rare in Latvia, it is necessary to provide for a corresponding regulation of international legal sources.

The aim of the Thesis was to find out what illegal activities with human tissue and organs are criminalized in Latvia, what are the legal aspects of embryo (fetal) tissue use, and to compare the Latvian legal framework with international and foreign regulations.

The transplantation sector offers the opportunity for organ and tissue transplantation, but the number of donors is incomparably lower than the number of people in need. Reproductive technologies help to prevent biological incompatibilities, but there are both ethical and legal problems with the use of embryo (fetal) tissues.

Key words: human tissue and organs, donor, recipient, transplantation, embryo, organ trafficking.

SATURS

IEVADS	5
1. STARPTAUTISKAIS UN EIROPAS PADOMES REGULĒJUMS PAR CILVĒKA ORGĀNU UN AUDU AIZSARDZĪBU MEDICĪNĀ SAISTĪBĀ AR BIOĒTIKU UN KRIMINĀLTIESĪBĀM	7
1.1. Bioētikas vispārīgais raksturojums	7
1.2. Bioētika un krimināltiesības	8
1.3. Cilvēka cieņas aizsardzība krimināltiesībās kā konstitucionāla prasība.....	9
1.4. Starptautiskais regulējums	11
2. RĪCĪBAS AR CILVĒKA AUDIEM UN ORGĀNIEM REGULĒJUMS LATVIJĀ	14
2.1. Krimināllikuma 139.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva analīze.....	15
2.2. Krimināllikuma 139.panta grozījumu tiesiskie aspekti	20
2.3. Audu un orgānu nelikumīga izņemšana kā „cilvēku tirdzniecībā” iekļaujams jēdziens 22	
2.4. Embrijs kā medicīnisku manipulāciju objekts	24
3. TIESISKAIS REGULĒJUMS ĀRVALSTĪS	30
3.1. Krievija	30
3.2. Igaunija	32
3.3. Vācija	35
3.4. Šveice.....	37
KOPSAVILKUMS.....	39
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN TIESĪBU AVOTU SARAKSTS	41
PIELIKUMS NR.1	46
PIELIKUMS. NR. 2	47
PIELIKUMS NR.3	48

IEVADS

Sasniedzot 21.gadsimtu, gandrīz visās jomās cilvēks ar neskaitāmu tehnoloģiju, zinātnisku atklājumu un pētījumu palīdzību ir mēģinājis sekmēt dažādu bioloģisku nepilnību novēršanu. Aizvien vairāk sabiedrībā izskan informācija par to, ka cilvēka ķermenis, embriji un augļi ir izmantoti dažādās medicīniskās manipulācijās ne tikai ārstnieciskos nolūkos, bet arī darbībās, kas ir pretējas likuma normām un sabiedrībā pieņemtiem morāles standartiem. Kā populārākās un plašāk apspriestākās metodes ir jāmin transplantācija un ģenētiskas manipulācijas ar cilvēka augli.

Par transplantējamo orgānu var būt sirds, akna, niere, plauša, aizkuņģa dziedzeris, zarnu transplantanti, turpretī audus var ņemt no radzenes, ādas, kauliem, asinsvadiem, skrimšļiem un saitēm - šāds uzskaitījums paver plašas iespējas cilvēka ķermeņa izmantošanā. Eiropā katru stundu orgānu gaidīšanās rindā pievienojas pieci jauni pacienti, kas kopumā sasniedz gandrīz 150 000 pacientu gaidītāju rindā gadā, turpretī, gaidot donoru, vidēji katru dienu 18 pacientu nomirst.¹ Donoru skaits ir neatspēkojami mazāks salīdzinājumā ar personām, kurām transplantants ir nepieciešams, un tas savukārt izvirza gan ētiskas, gan tiesību jautājumu problēmas – kā novērst nelikumīgus transplantācijas procesus un kā atrast piemērojamākos instrumentus cilvēka aizsardzībai? Šādas nelikumīgas darbības ir vērtējamas kā noziedzīgs nodarījums, jo līdzekļi, kas tiek pielietoti, tiesību avotos ir noteikti kā stingri aizliegumi, piemēram, cilvēku tirdzniecība, audu un orgānu pārdošana, utt. No iepriekš minētā izriet, ka par apdraudējuma objektu kļūst cilvēka veselība un dzīvība, kas veicina ne tikai fizisku aizskārumu kā indivīdam, bet arī palielina viņa psiholoģisko un sociālo risku. Šādi apstākļi nosaka vajadzību aizsargāt indivīdu tiesības un brīvības, kā arī pasargāt cilvēka ķermeņa daļas no komercializācijas, kurā iesaisti orgānu un audu iegādes un transplantēšanas procesi.

Krimināltiesības ir tiesību nozare, kas cenšas radīt aizsardzības pasākumus nekontrolētās medicīniskās un bioloģiskās darbībās. Jau šobrīd Latvijā daļēji Krimināllikums paredz atbildību par nelikumīgām darbībām ar cilvēka audiem un orgāniem, taču, vērtējot atbildību starptautiskajā telpā un ņemot vērā Latvijas pievienošanos dažādiem starptautiskiem dokumentiem, ir novērojamas dažādas nepilnības tiesiskajā regulējumā.

Bakalaura darba mērķis ir analizēt un izpētīt tiesisko regulējumu Latvijā, kas skar orgānu un audu izmantošanu un realizēšanu gan no dzīva, gan miruša cilvēka, analizēt problēmas aktualitāti un salīdzināt esošo regulējumu ar turpmākām izmaiņām

---

¹ Factsheet. The European Day for Organ Donation and Transplantation.

Pieejams: https://www.edqm.eu/sites/default/files/factsheet_organ_donation_eodd_2017.pdf

[aplūkots 19.02.2019.]

Krimināllikumā, kā arī piedāvāt iespējamus risinājumus likumā. Lai sasniegtu darba mērķi, darba autore izvirza šādus uzdevumus:

- 1) izprast bioētikas, krimināltiesību un cilvēka cieņas savstarpējo saistību gan Latvijas, gan starptautiskajā regulējumā;
- 2) analizēt Krimināllikuma 139. un 154.¹ pantos paredzētos noziedzīgā nodarījuma sastāvus un nošķirt tos no Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas iesniegtajiem likumprojekta „Grozījumi Krimināllikumā” piedāvātajiem 139. un 139.¹.pantiem;
- 3) izpētīt Latvijas tiesu praksi, kas skar cilvēka audu un orgānu nelikumīgu izņemšanu;
- 4) analizēt embrionālo (fetālo) audu izmantošanas tiesiskos aspektus;
- 5) izpētīt ārvalstu regulējumu attiecībā uz rīcībām, kas skar cilvēka audus un orgānus;
- 6) atklāt tiesību normās esošās nepilnības un piedāvāt risinājumus.

Darbā izmantotas šādās zinātniskās pētniecības metodes:

- Analītiskā- izvērtējot nelikumīgu darbību ar cilvēka audiem un orgāniem tiesisko regulējumu un risinājumu meklēšana;
- Salīdzinošā – veicot salīdzinājumu ar Latvijā pastāvošo regulējumu un ārvalstīm, salīdzinot piedāvāto regulējumu Latvijas tiesību sistēmā.
- Vēsturiskā – vērtējot tiesību normu vēsturisko attīstību un rašanos.

Par bakalaura darba avotiem autore izvēlējās: starptautiskos tiesību aktus; nacionālos tiesību aktus un to komentārus; publikācijas; zinātnisko literatūru; pētījumus; Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Latvijas tiesu praksi; LR Tieslietu ministrijas iesniegto likumprojekta anotāciju.

Darbam ir anotācija latviešu un angļu valodā, ievads, trīs nodaļas, divpadsmit apakšnodaļas, kopsavilkums, izmantotās literatūras un tiesību avotu saraksts.

Atslēgas vārdi: cilvēka audi un orgāni, donors, recipients, transplantācija, embrijs, Krimināllikuma 139.pants, orgānu tirdzniecība.

1. STARPTAUTISKAIS UN EIROPAS PADOMES REGULĒJUMS PAR CILVĒKA ORGĀNU UN AUDU AIZSARDZĪBU MEDICĪNĀ SAISTĪBĀ AR BIOĒTIKU UN KRIMINĀLTIESĪBĀM

1.1. Bioētikas vispārīgais raksturojums

Straujā attīstība tādās nozarēs kā bioloģija un medicīna ir raisījusi virkni dažādu jautājumu gan ētikas, gan morāles, gan juridisku problēmu risināšanai. Tādēļ laika gaitā bija nepieciešamība šīs jomas aptvert, kā rezultātā radās termins „bioētika”. Par vienu no šīs kategorijas ieviesējiem tiek uzskatīts amerikāņu onkologs Van Renssler Potters (*V.R.Potter*), kurš 1970.gadā vienā no savām publikācijām vēlējās šajā terminā apvienot bioloģiskās un cilvēka vērtību sistēmas zināšanas.² Viņš aicināja humanitāro zinātņu pārstāvjus un biologus veidot jaunas zinātniskas atziņas, kas paredzētu daudz stingrāku veidu, kā izmantot zinātnes un tehnikas attīstību, lai veicinātu arī nākamo paaudžu dzīves kvalitātes pieaugumu. Savukārt Britu bioētikas speciālists B. Mefans (*B.Mephan*) bioētiku skaidro kā “relatīvi jaunu akadēmisko pētījumu nozari, kas nodarbojas ar ētiskajām, juridiskajām, sociālajām un kultūras problēmām, kuras rada bioloģija un tās tehnoloģiskais pielietojums”.³

Attiecībā uz bioētikas iedalījumu jāpiemin R. G. Freija (*R. G. Frey*), bioētikas speciālista, amerikāņu filozofa, viedoklis, ka tomēr ir iespējams iedalīt bioētiku šaurākā un plašākā nozīmē.

“Šaurākajā nozīmē ar bioētiku tiek saprastas tās morāles problēmas, kas ir saistītas ar jaunākajiem sasniegumiem biotehnoloģijā, īpaši izdalot četru veidu tehnoloģijas: pirmkārt, pašā dzīves sākumā un pašās dzīves beigās pielietojamās dzīvības uzturēšanas tehnoloģijas; otrkārt, dzīves kvalitāti uzlabojošās tehnoloģijas; treškārt, reproduktīvās tehnoloģijas; ceturtkārt, ģenētiskās inženierijas un gēnu terapijas tehnoloģijas, kā arī klonēšanas tehnoloģiju implikācijas”. Savukārt **daudz plašākā** nozīmē bioētika faktiski tiek pielīdzināta medicīnas ētikai, jo nodarbojas ar medicīnas aprites sfērā pastāvošajām morālajām, sociālajām, politiskajām un ekonomiskajām problēmām, kas veido bioētikas jēdziena šaurāko nozīmi. Līdz ar to visplašākajā nozīmē bioētika apzīmē sociālās, morālās un politiskās problēmas, ko rada bioloģija un kas tiešā vai netiešā veidā iespaido cilvēces labklājību (visplašākā nozīme iekļauj sevī arī dzīvnieku un vides ētiku).⁴

---

² *Bioethics*. Pieejams: <http://inters.org/bioethics> [aplūkots 31.01.2019.]

³ Mepham, B. *Biotechics: An Introduction for the Bioscience*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 5.

⁴ Frey, R.G. *Bioethics*. Routledge Encyclopedia of Philosophy. 1st ed. London : Rotledge, 1998. Citēts pēc Sīlis V. Četru principu loma mūsdienu medicīnas ētikā. Grām.: Biomedicīnas ētika: teorija un prakse. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2006., 7. lpp.

Pasaules medicīnas organizācija norāda, ka biomedicīniskā ētika ir ļoti plaša disciplīna, kas risina morāles jautājumus, kurus rada bioloģijas disciplīnu attīstības process kopumā. PMO izdala četras galvenās apakšgrupas⁵:

- 1) klīniskā ētika, kas aplūko pacientu aprūpes problēmas;
- 2) pētniecības ētika, kas aplūko cilvēku aizsardzību veselības aprūpes pētījumos;
- 3) profesionālā ētika, kas aplūko ārstu un citu veselības aprūpes profesiju pārstāvju konkrētos pienākumus un atbildību (medicīnas ētika ir viens no profesionālās ētikas veidiem);
- 4) sabiedriskās politikas ētika, kas aplūko noteikumus, kā arī formulējumus un interpretācijas likumus, kas saistīti ar bioētikas problēmām.

Uzskati un definējumi, kas ir bioētika, atrodami daudz un dažādi. Tas izskaidrojams ne tikai ar tehnoloģiju attīstību, bet arī ar vērtību un apziņas celšanos – kā augstāko absolūto prizmu izvirzot cilvēka dzīvību, cieņu un godu. Raugoties no tiesiskā regulējuma, speciālistu galvenais uzdevums ir noteikt un izstrādāt tādu regulējumu, kas spētu pēc iespējas precīzāk savienot sabiedrībā valdošās morāles normas un medicīniskas manipulācijas ar personām, kā rezultātā noteiktu atbilstošus preventīvus pasākumus personām, kas šādu regulējumu pārkāptu.

1.2. Bioētika un krimināltiesības

Sasniegumi medicīnā un straujais zinātniskais progress paver plašākas iespējas manipulācijām, riskantu eksperimentu iespējamībai un pat negodprātīgai rīcībai, kā rezultātā var būtiski skart un ierobežot ne tikai dažu cilvēku pamattiesības, bet arī radīt neatgriezenisku kaitējumu cilvēcei. Bioētika ir nozare, kurā nozīmīga vieta ir cilvēka aizsardzībai, tādēļ juristu uzdevums ir veidot atbilstošu tiesisko regulējumu. Autoresprāt, krimināltiesības ir tiesību zinātnes nozare, kura ar noteiktām likuma normām preventīvos pasākumus, atbildības pakāpi noteiktu visefektīvāk.

Bioētikas un krimināltiesību saikne tiek saistīta jau ar Nirnbergas un Tokijas Kara tribunālu darbību, kad pasaule uzzināja par ārstu ļaunprātībām koncentrācijas nometnēs, veicot eksperimentus ar ieslodzītajiem, karagūstekņiem, okupēto teritoriju iedzīvotājiem, ieskaitot grūtnieces un bērnus.⁶ Skatot nedzimušas dzīvības aizsardzību, audu un orgānu transplantāciju, reproduktīvās tehnoloģijas, gēnu inženieriju no vienas puses, un

---

⁵ Pasaules medicīnas asociācijas medicīnas ētikas rokasgrāmata.

Pieejams: <http://www.medicinasapgads.lv/userfiles/files/Medicinas%20etika.pdf> [aplūkots 03.03.2019.]

⁶ Liholaja V. Bioētika un krimināltiesības. Latvijas Universitātes raksti, Juridiskā zinātne, 740.sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008., 10.lpp.

krimināltiesības no otras, nepieciešams paredzēt tādu soda apmēru, lai tiktu sasniegts tā mērķis, t.i. aizsargāt sabiedrības drošību, atjaunot taisnīgumu, sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, resocializēt sodīto personu un panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.⁷

Savukārt par galvenajiem bioētikas un krimināltiesību jautājumiem rīcībā ar cilvēku audiem un orgāniem tiek izvirzīti šādi⁸:

- 1) cilvēka dzīvības robežu apzināšanos;
- 2) pieļaujamību cilvēkam pašam izvēlēties aiziet no dzīves gadījumos, kad tam nākas izciest stipras fiziskas sāpes vai psihiskas ciešanas;
- 3) medicīniska riska pieļaujamība un pamatotība, eksperimentējot ar cilvēku;
- 4) pieļaujamās manipulācijas ar cilvēka embriju;
- 5) pieļaujamās robežas transplantoloģijas nepieciešamībai;
- 6) iespējamība un iejaukšanās robeža cilvēka privātajā dzīvē, kā arī ārstniecības noslēpums un tā tālāk.

Līdz ar to, autore piekrīt profesores Valentijas Liholajas viedoklim, ka ētikas un tiesību savstarpējā saistība ir absolūti nepieciešama. Bioētikai un krimināltiesībām ir daudz kopīgu problēmu, kuru noregulēšana tiesiskā līmenī ir vienlīdz svarīga kā vispārējām cilvēka tiesībām un brīvībām, tā arī vispārcilvēcisko vērtību aizsardzībai.⁹

1.3. Cilvēka cieņas aizsardzība krimināltiesībās kā konstitucionāla prasība

Tā kā medicīniskas manipulācijas vistiešāk skar cilvēku, svarīgi ir aplūkot personas goda un cieņas jautājumu ne tikai no bioētikas puses, bet arī krimināltiesību izpratnē. Lai to noskaidrotu, pamattiesību aizsardzības jautājumus ir nepieciešams novērtēt, analizējot tiesību normas gan nacionālā un starptautiskā līmenī atsevišķi, gan raugoties uz to savstarpēju mijiedarbību. Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk - Satversme) 95.pantu „valsts aizsargā cilvēka godu un cieņu”.¹⁰ Cilvēka cieņa ir jāvērtē gan kā attieksme, kurai ir raksturīga (kāda cilvēka) spēju, zināšanu, nopelnu, vērtības u. tml. atzīšana, gan kā morāla vērtība.¹¹ Tā kā šāda tiesība ir nostiprināta Satversmē, tad tā uzliek par pienākumu valstij

---

⁷ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [15.02.2019.red.]

⁸ Liholaja V. Bioētika un krimināltiesības. Latvijas Universitātes raksti, Juridiskā zinātne, 740.sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008., 10.lpp.

⁹ Ibid, 10.lpp

¹⁰ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [15.02.2019.red.] Latvijas Vēstnesis. 1993. 1. jūlijs, Nr. 43

¹¹ Latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: www.tezaurs.lv [aplūkots 24.02.2019.]

veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai cilvēka cieņa un gods tiktu aizsargāts aizskāruma gadījumā.

„Cilvēka cieņas aizsardzība ir valsts funkcija, šo pienākumu daļa gan likumdevējs, gan izpildvara, gan tiesu iestādes, gan citas valsts pārvaldes iestādes. Valsts pienākums aizsargāt izpaužas kā pienākums atturēties no darbībām, kas varētu aizskart cilvēka cieņu. Likumiem ir jābūt tā veidotiem, lai tie nepieļautu cilvēka cieņas aizskārumu. To normas ir jāinterpretē tā, lai neaizskartu cilvēka cieņu. Valsts pienākums aizsargāt cilvēka cieņu izpaužas divējādi. Pirmkārt, valstij ir jāizpilda pozitīvi pienākumi, lai sargātu cilvēka cieņu. Otrkārt, valstij ir jāpasargā indivīdi, lai tie neaizskartu viens otra cieņu. Šai aizsardzībai ir jābūt atbilstoši nepieciešamā mērķa sasniegšanai.”¹² No šāda apgalvojuma izriet, ka cieņas un goda aizsardzība ir jāparedz ne tikai attiecībās ar valsti, t.i., publiskajās attiecībās, bet arī jānodrošina pienācīgs regulējums privātpersonu savstarpējās attiecībās.

Apjomīgākais cilvēka cieņas pētījums saistībā ar krimināltiesisko aizsardzību ir aplūkots docentes Diānas Hamkovas promocijas darbā, kurā viņa jēdzienu „cieņa” skaidro šādi: „Var izdalīt divus tās veidus – vispārcilvēcisko cieņu un personisko cieņu. Vispārcilvēciskās cieņas gadījumā mēs runājam par cilvēku kā augstāko bioloģisku būtni, šai aspektā cilvēks ir vērtība pati par sevi, neatkarīgi no eksistences formas, sociālā stāvokļa un citiem ārējiem raksturojumiem. Savukārt personiskā cieņa raksturojas ar šaurāku izpratni, proti, tas ir cilvēka pašnovērtējums, kas var tikt apdraudēts ar goda aizskaršanu un neslavas celšanu.”¹³

Autore secina, ka, raugoties uz rīcību medicīnisku manipulāciju kontekstā, jebkāda ļaunprātīga vai citādi nepareiza darbība, pirmkārt, saistās ne tikai ar veselības vai dzīvības apdraudēšanu, bet arī cilvēka cieņas aizsardzību. Līdz ar to cilvēks ir unikāla vērtība, un, pielietojot dažādas medicīniskas darbības, ir jāņem vērā cilvēka pamattiesības, kuras šo darbību rezultātā var tikt skartas. Kā par vienu no galvenajiem bioētikas un krimināltiesību problēmjautājumi tiek izvirzīts, piemēram, iespēja izņemt audus, orgānus, šūnas no rīcībnespējīgiem, garīgi slimiem, nepilngadīgiem, kā arī ieslodzītajiem, notiesātajiem, armijā dienējošajiem un citām atkarīgām personām; vai arī iespēja izmantot embrija audus, orgānus un šūnas kā transplantus.¹⁴ Šo problēmjautājumu subjekti ir tie, kuri savā rīcībnespējā nav pilnīgi neatkarīgi, vai arī atrodas absolūtā atkarībā no citas personas. Līdz ar to autore šajos

¹² Starck C. Religious and Philosophical Background of Human Dignity. No grām.: The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse, Eds. Kretzmer D. and Klein E., Kluwer Law International, 2002, p. 189

¹³ Hamkova D. Goda un cieņas krimināltiesiskā aizsardzība. Promocijas darbs. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 36.lpp.

¹⁴ Крылова Н. Е. Уголовное право и биоэтика: проблемы, дискуссии, поиск решений. Москва: Инфра-М, 2006.

piemēros cenšas uzvērt cieņas un goda aizsardzības nozīmīgumu, kas pieņemot lēmumu par medicīnisku darbību veikšanu, varētu būt noteicošais.

1.4. Starptautiskais regulējums

Cilvēku pamattiesību aizsardzību rīcībās ar cilvēka audiem, orgāniem un šūnām regulē gan Latvijas tiesību akti, gan dažādi starptautiskie līgumi un konvencijas, kurām pievienojusies ir arī Latvija. Vienu no būtiskākajiem avotiem cilvēka cieņas aizsardzībai ir pieņēmusi Eiropas Padome – tā ir Konvenciju par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā: Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu.” (turpmāk – Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu).¹⁵ Minētās konvencijas mērķis paredz Pusēm aizsargāt visu cilvēku cieņu un identitāti, kā arī ikvienam bez jebkādas diskriminācijas garantēt viņa integritātes respektēšanu un citas tiesības un pamatbrīvības saistībā ar bioloģijas un medicīnas zināšanu izmantošanu. Taču jāmin arī, ka cieņas aizsardzības ideju nosaka konvencijas 2.pants „Indivīds kā prioritāte”. Pants nosaka, ka pirmajā vietā vienmēr jābūt indivīda interesēm un labklājībai, nevis vienīgi sabiedrības vai zinātnes interesēm. Autore uzsver, ka, ja indivīds tiek izvirzīts kā prioritāte, tad prioritārs ir izvirzāms arī jebkādu darbību aizliegums, kas varētu negatīvi ierobežot vai aizskart indivīdam piemītošās subjektīvās tiesības. Pie Konvencijas par cilvēktiesībām un biomedicīnu jāmin arī tās 3 papildprotokli: par cilvēku klonēšanas aizliegumu, par cilvēka orgānu un audu transplantāciju un par biomedicīniskiem pētījumiem ar cilvēka piedalīšanos. Šīs Konvencijas 2002.gada 24.janvāra Papildprotokolā par cilvēktiesībām un biomedicīnu attiecībā uz audu un orgānu transplantāciju noteikti vispārēji principi un īpaši noteikumi par cilvēka izcelsmes orgānu un audu transplantēšanu no dzīvīem un miruši cilvēkiem ārstniecības vajadzībām, ietverot aizliegumu no transplantācijas gūt finansiālu peļņu.¹⁶ Taču protokola 2.panta trešajā daļā¹⁷ ir noteiktas kategorijas, kurām tas netiek piemērots:

- a) reproduktīvās sistēmas orgāniem un audiem;
- b) embrionālajiem vai augļa orgāniem vai audiem;
- c) asinīm un asins preparātiem.

Jāmin arī vairāki Pasaules Veselības organizācijas rekomendējoša rakstura dokumenti, kā, piemēram, 1983. gada Venēcijas Deklarācija par terminālo stāvokli, 1987. gada

---

¹⁵ Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā: konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu. Ovjedo, 04.04.1997. [12.03.2019.red.]

¹⁶ Krastiņš U., Liholaja V.Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļas). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018., 358.lpp.

¹⁷ Papildprotokols par cilvēka izcelsmes orgānu un audu transplantāciju, kas pievienots Konvencijai par cilvēktiesībām un biomedicīnu. Strasbūra. 24.01.2002. [12.03.2019.red.]

Deklarācija par cilvēka orgānu transplantāciju, 1987. gada Deklarācija par eitanāziju, 1987. gada Paziņojums par mākslīgu apaugļošanu un embriju transplantāciju, 1989. gada Paziņojums par embrija audu transplantāciju un citi.¹⁸

Kā vēl vienu svarīgu tiesību aktu autore min Eiropas Padomes 2015.gada 25.marta Konvenciju par cīņu pret cilvēku tirdzniecību (turpmāk – Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību)¹⁹, kura Latvijā spēkā ir stājusies 2019.gada 21.februārī. Preambulā ir norādīts, ka Konvencijas mērķis ir novērst un apkarot cilvēku orgānu tirdzniecību. Par šīs nesenās konvencijas vienu no fundamentiem tiek uzskatīta arī Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu un tās papildprotokols par cilvēka izcelsmes orgānu un audu transplantāciju. Kā kopīga iezīme šiem dokumentiem ir peļņas gūšanas aizliegums. Konvencijas par cilvēktiesībām un biomedicīnu VII nodaļas 21.pants nosaka, ka cilvēka ķermenis vai tā daļas nedrīkst būt peļņas avots. Savukārt Konvencijas par cīņu pret cilvēku tirdzniecību II nodaļas 4.panta pirmā daļa nosaka, kādi pasākumi materiālajās krimināltiesībās ir jāveic konvencijas dalībvalstij, lai par noziedzīgu nodarījumu atzītu jebkādu darījumu, kur apmaiņā pret orgānu izņemšanu gan no dzīva, gan miruša cilvēka ir piedāvāta peļņa.

Arī Eiropas Savienībā darbojas vairāki tiesību akti, kas regulē cilvēka aizsardzību dažādu medicīnisku darbību laikā. Pie šiem dokumentiem jāmin, piemēram, 2004.gada 31.marta Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2004/23/EK „Par kvalitātes un drošības standartu noteikšanu cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei, testēšanai, apstrādei, konservācijai, uzglabāšanai un izplatīšanai”.²⁰ Šīs direktīvas mērķis ir noteikt kopējus standartus Eiropas Savienībā, t.i., aizsargāt sabiedrības veselību attiecībā uz audu un šūnu kvalitāti un drošību jebkādas darbības ar tiem. Jāmin arī 2006.gada 8.februāra Komisijas direktīva 2006/17/EK, ar ko īsteno iepriekšminēto direktīvu 2004/23/EK „Par noteiktām tehniskajām prasībām cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei un testēšanai”.²¹

Lai transplantācijas sistēma un inovatīvās ārstēšanas metodes uzlabotos, ES noteikusi vēl vienu avotu - 2010.gada 7.jūlija Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvu 2010/45/ES

---

¹⁸ Liholaja V. Bioētika un krimināltiesības. Latvijas Universitātes raksti, Juridiskā zinātne, 740.sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008., 10.lpp.

¹⁹ Eiropas Padomes 2015.gada 25.marta Konvenciju par cīņu pret cilvēku tirdzniecību. Parakstīts Santjago de Kompostelā, 25.03.2015. [15.03.2019.red.]

²⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva Nr. 2004/23/EK no 2004.gada 31.marta „Par kvalitātes un drošības standartu noteikšanu cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei, testēšanai, apstrādei, konservācijai, uzglabāšanai un izplatīšanai. Pieņemta 07.04.2004. [15.03.2019.red.]

²¹ Komisijas direktīva Nr. 2006/17/EK no 2006.gada 8.februāra ar ko īsteno Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2004/23/EK „Par noteiktām tehniskajām prasībām cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei un testēšanai”. Pieņemta 09.02.2006. [15.03.2019.red.]

„Par transplantācijai paredzētu cilvēku orgānu kvalitātes un drošības standartiem”,²² kura līdzīgi jau kā iepriekšminētās, nosaka drošības standartus orgānu ieguvei, transportēšanai un izmantošanai. Šīs direktīvas ievaddaļā ir uzsvērts orgānu transplantāciju skaita straujā palielināšanās, kā rezultātā palielinās arī dažādu risku pakāpes. Orgānu apmaiņa vienotā sistēmā ir jānodrošina kā vienā, tā otrā ES dalībvalstī, līdz ar to ir nepieciešams arī vienāds regulējums. Direktīvas ievaddaļas 7.punkts uzsver, ka mērķis ir noteikt ne tikai orgānu drošību un kvalitāti, bet arī veicināt orgānu tirgošanas apkarošanu, kas var būt saistīta arī ar cilvēku tirdzniecību. Orgānu nelikumīga tirgošana ir uzskatāma par nepieņemamu praksi, kas ir atzīstams par smagu pamattiesību pārkāpumu, aizskarot gan cilvēka cieņu, gan viņa fizisko integritāti.

Iepriekšminētie starptautiskie dokumenti norāda uz to, ka biomedicīnas un tiesisku normu veidošana ir cieši saistīti jautājumi. Nepareiza orgānu un audu transplantācijas izmantošana vai arī ļaunprātīga rīcība ar tiem var apdraudēt cilvēku dzīvību, labklājību vai cieņu, līdz ar to azliegumiem un ierobežojumiem ir jārada adekvāts risinājums. Starptautiskais regulējums nebūt nav tikai ar rekomendējošu raksturu, līdz ar to, pievienojoties jebkurai starptautiskai konvencijai, tas kļūst saistošs. Tas nozīmē, ka katra nacionāla valsts šādas saistības ne tikai uzņemas, bet pievienošanās rada arī pienākumu noteikt atbildību materiālajās tiesībās.

Arī Latvijas Republikā spēkā ir vairāki normatīvie akti dažādos līmeņos, kas nosaka atbildību rīcībai ar cilvēka audiem un orgāniem. Darba autore šo regulējumu skatīs kopsakarā ar vairākiem tiesību insitūtiem, ņemot vērā arī Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas iesniegto likumprojektu²³ par grozījumiem Krimināllikumā (turpmāk – KL), lai nodrošinātu atbilstību iepriekš minētajai Eiropas Padomes Konvencijai par cīņu pret cilvēku tirdzniecību. Analīze tiks veikta 2.nodaļā.

---

²²Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2010/45/ES no 2010.gada 7.jūlija „Par transplantācijai paredzētu cilvēku orgānu kvalitātes un drošības standartiem”. Pieņemta 07.07.2010. [15.03.2019.red.]

²³Likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 15/Lp13). Pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2018_11/TMAnot_051018_groz_KL.2118.DOCX [aplūkots 22.02.2019.]

2. RĪCĪBAS AR CILVĒKA AUDIEM UN ORGĀNIEM

REGULĒJUMS LATVIJĀ

Dažādas manipulācijas ar cilvēku audiem un orgāniem visbiežāk ir saistītas ar orgānu un audu transplantāciju, kas ietver gan izņemšanu, gan implantēšanu; mākslīgo apaugļošanu; gēnu inženieriju; cilvēka un cilvēkveidīgo būtņu klonēšanu; citas medicīniskas darbības. Līdz ar to, ir nepieciešams noskaidrot, ko sevī ietver termini „audi” un „orgāni”.

- 1) „Orgāns” ir relatīvi neatkarīga ķermeņa daļa, kas veic vienu vai vairākas īpašas funkcijas. Orgānu piemēri ir acis, ausis, sirds, plaušas un aknas.²⁴

Savukārt, Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2010/45/ES 3.panta h) punkts jēdzienu skaidro šādi: “orgāns” ir cilvēka ķermeņa noteikta daļa, ko veido dažādi audi, kuri saglabā savu struktūru, apasiņošanu un spēju attīstīt fizioloģiskas funkcijas ar ievērojamu autonomijas līmeni. Par orgānu uzskata arī orgāna daļu, ja to paredzēts izmantot cilvēka ķermenī tādām pašām nolūkam kā orgānu kopumā un ja tā saglabā struktūru un apasiņošanu;

- 2) Savukārt, no minētās direktīvas izriet, ka „audi” ir visas cilvēka ķermeņa sastāvdaļas, ko veido šūnas; „šūnas” ir atsevišķas cilvēka šūnas vai cilvēka šūnu kopums, ja tās nesaista nekāda veida saistaudi.

Darba autore secina, ka ķermeņa daļa var tikt atzīta par orgānu, ja tā veic noteiktas funkcijas un ir nepieciešama dažādu dzīvības procesu vajadzībām. Ņemot vērā tieši šo orgānu autonomijas līmeņa raksturu, t.i., katrs orgāns ķermenī veic noteiktu patstāvīgu funkciju, nepareizas darbības un dažādu reglamentu neievērošana var radīt tālejošas sekas cilvēka organismā, kā rezultātā par apdraudējuma objektu kļūst cilvēka veselība un vēl jo vairāk – dzīvība.

Audu un orgānu transplantēšana ir viena no apspriestākajām un visbiežāk sastopamajām darbībām rīcībās ar cilvēka audiem un orgāniem. Ar transplantāciju saprot noteiktas darbības, kuras veic plastiskajā ķirurģijā, lai likvidētu orgānu un audu defektus, kā arī, lai aizstātu pilnīgi bojātus orgānus. Transplantācija tiek izmantota arī kā eksperimentāla metode dažādās bioloģijas nozarēs – embrioloģijā, eksperimentālā onkoloģijā u.c. Atkarībā no transplantācijas veidiem tiek izdalīti četri:

- 1) Autotransplantācija – orgānu vai audu pārstādīšana vienā un tai pašā organismā;

---

²⁴ Medical definition of organ. Pieejams: <https://www.medicinenet.com/script/main/art.asp?articlekey=21288>
[aplūkots 28.03.2019.]

- 2) Homotransplantācija – orgānu vai audu pārstādīšana no viena tās pašas sugas organisma otram;
- 3) Heterotransplantācija – vienas sugas organisma orgānu vai audu pārstādīšana citas sugas organismam;
- 4) Alotransplantācija – mākslīga orgānu vai sintētisko materiālu pārstādīšana.

Transplantācijas process paredz, ka par *donoru* sauc organismu, no kura tiek ņemti audi vai orgāni, savukārt izņemtos audus vai orgānus pārstāda *recipientam*. Ņemot vērā noteiktu transplantācijas veidu, ir konstatējamas arī dažādas bioloģiskas sekas, jo, piemēram, komplikētākās var rasties homotransplantācijas rezultātā. Tas izskaidrojams ar imūnbioloģisku nesaderību, kā rezultātā recipienta organisms donora pārstādītos audus vai orgānus var nepieņemt jeb reaģēt uz šiem transplantiem kā uz svešķermeņiem.²⁵

Ar šo teorētisko atkāpi darba autore norāda, ka šādas darbības vistiešāk ietekmē fundamentālus un vitāli svarīgus bioloģiskus un medicīniskus procesus cilvēka organismā. Šo darbību rezultātā visos gadījumos, kad tās ir pretrunā ar personas gribu, tiek aizskartas kādas intereses. Jāņem vērā, ka jāizšķir divi momenti, pirmkārt, jau tas, vai tas tiek darīts dzīvam vai mirušam cilvēkam, otrkārt, pēc šādas nošķiršanas var veikt kvalifikāciju, kādas intereses tiek aizskartas.

2.1. Krimināllikuma 139.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva analīze

Lai kādu darbību varētu kvalificēt kā noziedzīgu nodarījumu, tai jāatbilst noteiktiem kritērijiem. Krimināllikums (turpmāk – KL) par noziedzīgu nodarījumu atzīst ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarītu kaitīgu nodarījumu (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods. Šādu nodarījumu veido četri pamatelementi – objekts, objektīvā puse, subjekts un subjektīvā puse. Objekts ir ar KL aizsargātās valsts, sabiedrības, atsevišķu cilvēku grupu un indivīdu intereses, kas tiek apdraudētas noziedzīgā nodarījuma rezultātā, un teorijā objektu iedala trijos veidos (vispārējā, grupas un tiešajā objektā). Objektīvā puse ir personas ārēja izpausme, kas rada vai var radīt kaitīgās izmaiņas apkārtējā pasaulē, respektīvi, tā ir personas aktīva darbība vai bezdarbība, kuras rezultātā tiek nodarīts kaitējums ar KL aizsargātām interesēm vai arī rada reālas kaitējuma briesmas.²⁶

---

²⁵ Transplantācijas definīcija latviešu valodā.

Pieejams: <https://www.neslimo.lv/pme/?name=transplantacija> [aplūkots 27.03.2019.]

²⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 110.lpp.

Noziedzīga nodarījuma subjekts ir fiziska un pieskaitāma persona, kura prettiesisko darbību ir izdarījusi vai to pieļāvusi bezdarbības rezultātā, un šī persona ir sasniegusi KL paredzēto kriminālatbildības vecumu.²⁷ Taču, nosakot noziedzīga nodarījuma subjektu, KL panta dispozīcijas daļa var paredzēt arī speciālā subjekta obligātās pazīmes, kas jāņem vērā papildus vispārēja subjekta pazīmēm. Subjektīvo pusi raksturo vaina jeb personas psihiskā attieksme, motīvs jeb iekšējais pamudinājums, kas virza personu uz šāda nodarījuma izdarīšanu, un mērķis jeb rezultāts, ko persona vēlas sasniegt šī noziedzīgā nodarījuma rezultātā.²⁸

KL 139.pants regulē nelikumīgu cilvēka audu un orgānu izņemšanu. Panta pirmā daļa nosaka atbildības pamatu, ja audu vai orgānu nelikumīga izņemšana notikusi no miruša cilvēka, turpretī otrā daļa tiek kvalificēta, ja šādas darbības veiktas no dzīva cilvēka. Pašlaik cilvēka orgānu un audu izmantošanu medicīnā reglamentē 1992.gada 15.decembra likums „Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā” (turpmāk - Orgānu likums).²⁹ Šā likuma 2.pants nosaka aizliegumu izmantot miruša cilvēka ķermeni, audus un orgānus pret viņa dzīves laikā izteikto gribu. Attiecībā uz miruša cilvēka audu un orgānu izņemšanu transplantācijas nolūkā tos pārstādīt citiem cilvēkiem, jāņem vērā šā paša likuma 10.pants, kas šādas darbības atļauj veikt, ja ir konstatēta iespējamā donora smadzeņu vai bioloģiskā nāve. Kā nākamais kritērijs šādai konstatācijai ir noteikts Ministru kabineta 2007.gada 27.marta noteikumos Nr.215 „Kārtība, kādā veicama smadzeņu un bioloģiskās nāves fakta konstatēšana un mirušā cilvēka nodošana apbedīšanai”.³⁰ Lai konstatētu nāves fakta apstākļus, šie noteikumi izšķir divus definējums. Pirmkārt, par **smadzeņu nāvi** atzīst dziļu bezsamaņas stāvokli, kuru raksturo pilnīgs un neatgriezenisks visu galvas smadzeņu funkciju zudums, ko konstatē, ja pacienta sirdsdarbību un gāzu apmaiņu plaušās uztur, izmantojot reanimācijas vai intensīvās terapijas pasākumus. Otrkārt, ar **bioloģisko** nāvi saprot organisma dzīvības funkciju neatgriezenisku zudumu, kas nav novēršams ar reanimācijas vai intensīvās terapijas metodēm.

Pirms bioloģiskās vai smadzeņu nāves konstatēšanas, svarīgs jautājums ir arī potenciālā donora izvērtēšana. Šāda izvērtēšana var notikt tajās ārstniecības iestāžu nodaļās, kurās

---

²⁷ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāva un nodarījuma kvalifikācija: Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 108.lpp.

²⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII nodaļa). Otrās papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra. 2008, 175.lpp

²⁹ Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēku audu un orgānu izmantošanu medicīnā. LV likums. Pieņemts: 14.01.1993. [11.03.2019.red.]

³⁰ Kārtība, kādā veicama smadzeņu un bioloģiskās nāves fakta konstatēšana un miruša cilvēka nodošana apbedīšanai: Ministru kabineta 30.03.2007. noteikumi Nr.59. [11.03.2019.red.]

palīdzība tiek sniegta cilvēkiem ar galēji smagu veselības stāvokli un gadījumos, kad medicīnas iespējas nodrošināt un glābt cilvēka dzīvību ir izsmeltas. Taču arī pirms tam atbildīgajām personām (visbiežāk ārsts, anesteziologs, reanimatologs, iespējams arī neirologs, neiroķirurgs vai neatliekamās palīdzības ārsts) jānodrošina visa iespējamā palīdzība, lai potenciālā donora dzīvību tiktu glābta.³¹ Turpretī, kā vēl viens procesuāls noteikums ir mirušā iepriekš izteiktās gribas ievērošana, kas var tikt noskaidrota divos veidos³²:

- 1) jāpārbauda Iedzīvotāju reģistrā iekļautās ziņas par personas aizliegumu vai atļauju izmantot tās ķermeni, audus un orgānus pēc nāves;
- 2) ja Iedzīvotāju reģistrā šādas ziņas nav iekļautas, tad jāmeklē iespēja noskaidrot mirušā gribu, to jautājot mirušā cilvēka tuviniekiem vai citām personām, kam griba varētu būt zināma.

Šobrīd Latvijas tiesiskajā regulējumā ir iezīmējušās jaunas izmaiņas, jo 2019.gada 16.maijā Latvijas Republikas Saeima trešajā un galīgajā lasījumā ir pieņēmusi grozījumus jau aplūkotojā Orgānu likumā. Lai pilnveidotu transplantācijas sistēmu Latvijā, likums paredz katrai pilngadīgai personai tiesības savas dzīves laikā izteikt gribu aizliegt vai atļaut izmantot savu ķermeni, audus un orgānus pēc nāves, izdarot atzīmi vienotajā veselības nozares elektroniskajā sistēmā. Šāda iespēja tiks nodrošināta no 2021.gada 1.februāra.³³ Autore papildus norāda, ka šādas izmaiņas nemainīs jau esošo piekrišanas modeli, jo, ja personas gribas nav fiksēta informācijas sistēmā, kā arī to nevar sniegt tuvākie piederīgie, ir prezumējama mirušā cilvēka piekrišana pēc nāves atļaut izmantot savu ķermeni, audus un orgānus.

Tiesu prakse lietās par audu un orgānu nelikumīgu izņemšanu ir ļoti neliela, taču situācijai, kad atbildīgajām personām ir bijis pienākums noskaidrot mirušā gribu no tuviniekiem, autore vēlas minēt lietu *Elberte pret Latviju*. Ar šo 2015.gada 13.janvāra spriedumu Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk - ECT) nolēma, ka ir noticis Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (turpmāk- ECK)³⁴ 3.panta (spīdzināšanas aizliegums) un 8.panta (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) pārkāpumi.

---

³¹ Olsena S. Miruša cilvēka aizsardzība un audu izmantošana medicīnā. Promocijas darbs. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010., 193.lpp

³² Ibid,195.lpp

³³ Nostāju par orgānu izmantošanu transplantācijai varēs paust e-veselības sistēmā. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/27952-nostaju-par-organu-izmantosanu-transplantacijai-vares-paust-e-veselibas-sistema> [aplūkots 17.05.2019.]

³⁴ Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā, 4.11.1950. [11.02.2019.red.]

No lietas apstākļiem izriet³⁵, ka Elbertes vīrs gāja bojā autoavārijā 2001.gadā, un viņa mirstīgās atliekas vēlāk nogādāja uz Tiesu medicīnas centru, kur tika veikta tiesu medicīnas ekspertīze. Pārbaudot mirušā pasi, kurā nebija atzīmes par aizliegumu izņemt audus pēc viņa nāves, no viņa ķermeņa transplantācijas nolūkos izņēma smadzeņu apvalku. Tiesu medicīnas pārstāvji savu rīcību pamato ar to, ka Latvijā 1993.gada 1.janvārī pastāvēja „prezumētā piekrišana”, kas nozīmē, ka „atļauts viss, kas nav aizliegts”, savukārt krimināllietas izmeklētāji uzskatīja, ka Latvijā tomēr ir jāizmanto „informētā piekrišana” - līdz ar to izņemšana ir pieļaujama tikai tajos gadījumos, kad tā ir (tieši) atļauta, proti, ja atļauju dzīves laikā sniedzis pats donors vai tuvinieki pēc donora nāves. Attiecībā uz ECK 8.panta pārkāpumu savos argumentos ECT paskaidro, ka iesniedzēja, kura bija viena no mirušā tuvākajiem piederīgajiem, netika informēta par rīcībām ar mirušā audiem, un tādēļ nevarēja īstenot zināmas tiesības, kas piešķirtas saskaņā ar nacionālajiem tiesību aktiem, proti, izteikt piekrišanu vai atteikumu saistībā ar viņas vīra audu izņemšanu. Viens no galvenajiem problēmjautājumiem, kāpēc šāda piekrišana no tuvākajiem netika iegūta, ir skaidrojama ar tā brīža tiesisko regulējumu Latvijā, kas valsts iestāžu darbiniekiem (šajā lietā tiesu medicīnas ekspertiem, iestādes vadītājam) nesniedza pietiekami skaidru pienākumu un rīcības brīvības definējumu.

Taču, kā norādīts spriedumā **Elberte pret Latviju**, iesniedzēja informāciju par viņas vīra iespējamu audu izņemšanu ir uzzinājusi no kriminālprocesa. 2003. gadā Drošības policija atklāja, ka Valsts tiesu medicīnas ekspertīzes centrā kopš 1994. gada no mirušiem cilvēkiem bez atļaujas un tuvinieku informēšanas tikuši izņemti dažādi audi, kas tālāk tika nosūtīti privātfirmai Vācijā.³⁶ Tika noskaidrots, ka audi aptuveni deviņu gadu laikā izņemti ne tikai no viņas vīra ķermeņa, bet arī no simtiem citu personu (no gandrīz 500 cilvēkiem tikai trīs gadu laikā). Minētais kriminālprocess radīja virkni jautājumu, kā ir jāvērtē konkrētās tiesu ekspertu darbības, un kā šīs darbības interpretē Orgānu likums. Atbildes lietas izmeklēšanas gaitā vairāku gadu garumā netika rastas pilnīgas, līdz ar to Latvijas tiesībsargājošās iestādes nevarēja veikt pilnvērtīgu lietas materiālu tiesisko analīzi, kā rezultātā uzsāktais kriminālprocess tika izbeigts. Ņemot vērā cilvēku skaitu, kas mērāms simtos, pienākums valstij nodrošināt cietušo tiesību aizsargāšanu, praktiski netika izpildīts. Jau minētajā lietā

---

³⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 13.01.2015. spriedums *Elberte pret Latviju*. Nr.61243/08, par.6. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/eiropas-cilvektiesibu-tiesas-ect-spriedumi-un-lemumi> [aplūkots 10.04.2019.]

³⁶ Olsena S. Promocijas darbs. miruša cilvēka aizsardzība un audu izmantošana medicīnā. Promocijas darbs, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010. 6.lpp.

Elberte pret Latviju, gan lietā **Petrova pret Latviju**³⁷, kurā iesnieguma pamatā ir sūdzība par ziņu neiegūšanu no tuviniekiem par mirušā gribas konstatēšanu orgānu un audu transplantēšanai, ECT abās lietās tik un tā ir atzinusi strukturālus trūkumus orgānu un audu transplantēšanas nozarē Latvijā.

Autoresprēt, ne mazāka uzmanība jāvelta arī audu un orgānu izņemšanai no dzīva cilvēka. Orgānu likuma 13.pants nosaka: „Audu un orgānu izņemšana no dzīva donora iespējama tikai ar viņa rakstveida piekrišanu, pieļaujot minimālu risku donora veselībai un informējot donoru par minētās iejaukšanās mērķi, raksturu, sekām un risku. No dzīva donora var ņemt tikai atjaunoties spējīgus audus. Izņēmuma gadījumos pieļaujama vienas nieres izņemšana transplantācijas nolūkiem.”

Šādu noteikumu neievērošana ir kvalificējama (tāpat kā KL 139.panta pirmā daļa) kā smags noziegums. Taču atšķirība starp KL 139.panta pirmo un otru daļu ir būtiska. Pirmās daļas gadījumā, ja noziegums vērsts pret jau mirušu personu, tiks aizskartas personas griba attiecībā uz sava ķermeņa audu un orgānu izmantošanu transplantācijai vai zinātniskiem mērķiem, kura izteikta viņam vēl esot dzīvam. Panta otrās daļas gadījumā noziedzīgs nodarījums apdraudēs dzīva cilvēka tiesības uz savu veselību.³⁸ Autore norāda, ka KL 139.pants ir ietverts šā likuma XIII nodaļā – noziedzīgi nodarījumi pret personas veselību. Respektīvi, ar grupas objektu tiek aizsargātas personas tiesības uz veselību, taču, kā iepriekš tika secināts, KL 139.panta 1.daļā šis noziegums ir vērsts pret personas izteikto gribu, jo, izņemot audus un orgānus no miruša cilvēka, viņa veselības intereses vairāk nevar tikt skartas.

Analizējot objektīvo pusi, secināms, ka to veido visu jau iepriekš aprakstīto noteikumu neievērošana, līdz ar to sastāvs veidojas formāls – noziedzīgs nodarījums ir pabeigts ar brīdi, kad audu vai orgānu izņemšana ir veikta. No subjektīvās puses nodarījums var izpausties tikai kā tīšs nodarījums, ar tiešu nodomu, jo vainīgais apzinās, ka pārkāpj iepriekš minēto noteikumu kārtību, un apzināti tā rīkojas. Abu pantu daļām kopīgā pazīmes ir konkrēts nolūks – audus un orgānus izņemt, lai tos izmantotu medicīnā, un speciālais subjekts – ārstniecības persona. Šāds regulējums visnotaļ sašaurina atbildības loku, jo, veidojoties kvalifikācijai, jāņem vērā Ārstniecības likuma 1.pants³⁹, kas nosaka, ka ārstniecības personas ir personas, kam ir medicīniskā izglītība un kas nodarbojas ar ārstniecību.

Aizvien straujāk pasaulē ir novērojama cilvēka ķermeņa izmantošana, ne tikai medicīnisku manipulāciju kontekstā, bet arī lielā donora trūkuma skaita dēļ. Analizējot KL

---

³⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014.gada 24.jūnija spriedums Petrova pret Latviju, Nr.4605/05. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/eiropas-cilvektiesibu-tiesas-ect-spridumi-un-lemumi> [aplūkots: 10.04.2019.]

³⁸ Krastiņš U., Liholaja V., 2018., 385.lpp.

³⁹ Ārstniecības likums: LV likums. Pieņemts 01.07.1997. [01.04.2019.red.]

139.panta subjektu un subjektīvajā pusē ietverto nolūka kritēriju, autore secina, ka pants neattiecas uz gadījumiem, kad identiskas darbības veiktu personas, kas neatbilst jēdzienam „ārstniecības persona”, vai kad mainītos konkrētais nolūks, piemēram, peļņas gūšana, tādēļ izvērtēšanai nepieciešama papildus analīze.

2.2. Krimināllikuma 139.panta grozījumu tiesiskie aspekti

Pēdējo 50-60 laikā orgānu pārstādīšana ir kļuvusi par vienu no vispārpieņemtām medicīnas formām, kas sniedz milzīgu labumu simtiem tūkstošu pacientu. Ar orgānu pārstādīšanu sasniegti teicami rezultāti dzīves paildzināšanā un kvalitātes uzlabošanā, kā rezultātā ļoti strauji aug pieprasījums pēc šīs pārstādīšanas procedūras. 2015. gadā gaidīšanas sarakstā tika reģistrēti vairāk nekā 143 000 pacientu (+ 5% salīdzinājumā ar 2014. gadu). Katru stundu tiek pievienoti pieci jauni pacienti.⁴⁰ Šāds skaitlis ir ļoti apjomīgs, un viena no iespējamajām orgānu trūkuma sekām ir nelikumīga cilvēku orgānu tirdzniecība, ko veic organizētās noziedzības grupas, kas atrod un iegūst orgānus jaunattīstības valstīs un nodod tos saņēmējiem Eiropas Savienībā. Tāpēc nopietnais orgānu donoru trūkums vēl joprojām ir galvenā problēma, ar ko saskaras Eiropas Savienības dalībvalstis attiecībā uz orgānu pārstādīšanu.⁴¹

Latvijas pievienošanās Konvencijai par cīņu pret cilvēku tirdzniecību ir radījusi nepieciešamību veikt grozījumus KL. Lai nodrošinātu regulējuma atbilstību, Saeimā ir iesniegts likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā” Nr. 15/Lp13.⁴² Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību paredz kriminalizēt šādus noziedzīgu nodarījumu:

- 1) nelikumīga cilvēka orgānu izņemšana,
- 2) nelikumīgi izņemtu orgānu izmantošana implantācijai vai citiem mērķiem,
- 3) vervēšana orgānu tirdzniecībai,
- 4) sagatavošanās orgānu tirdzniecībai,
- 5) nelikumīgi izņemtu orgānu saglabāšana, glabāšana, transportēšana, saņemšana, imports un eksports,
- 6) minēto noziedzīgo nodarījumu atbalstīšana, kūdīšana un mēģinājums.

---

⁴⁰ European Day for Organ Donation and Transplantation 2017. Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/pristina/-/european-day-for-organ-donation-and-transplantation-2017> [aplūkots 01.04.2019.]

⁴¹ Komisijas paziņojums orgānu ziedošana un transplantācija – politikas pasākumi ES līmenī, 3.lpp. Pieejams: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2007/LV/1-2007-275-LV-F1-1.Pdf> [aplūkots 01.04.2019.]

⁴² Likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā” anotācija (Nr. 15/Lp13). Pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2018_11/TMAnot_051018_groz_KL.2118.DOCX [aplūkots 17.02.2019.]

Kā jau minēts, KL 139. pants šobrīd paredz atbildību par miruša cilvēka (pirmā daļa) vai dzīva cilvēka (otrā daļa) audu vai orgānu nelikumīgu izņemšanu to izmantošanai medicīnā, ja to izdarījusi ārstniecības persona. Grozījumi paredz paplašināt pantu ne tikai ar „nelikumīgu izņemšanu”, kā tas bija līdz šim, bet arī ar nelikumīgi izņemtu orgānu „izmantošanu”.

Likumprojekta sākotnējā anotācijā ir norādīts, ka grozījumi ir attiecināmi uz nolūka izmaiņām, paredzot iekļaut iespēju ne tikai aprobežoties ar mērķi izņemtos audus un orgānus izmantot medicīnā, bet arī paredzēt to izmantošanu implantācijā, vai jebkādiem citiem mērķiem (medicīnisko preparātu un bioprotēžu izgatavošanai, zinātniskiem pētījumiem, utt.). Nākamās likumprojekta izmaiņas skar speciālo subjektu, nosakot, ka 139.panta pirmajā un otrajā daļā par subjektu var atzīt jebkuru personu. Lai arī šādu noziegumu skaits ir mazs, ir jāpieļauj iespēja, ka šādus noziegumus varētu veikt ne tikai ārstniecības persona, bet arī medicīnas studenti, personas, kuras iepriekš ir bijušas ārstniecības personas, bet šobrīd nav tiesīgas vai tām aizliegts praktizēt, vai arī personas, kas ieguvušas izglītību trešajās valstīs, bet tā nav pielīdzināma Latvijas normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai.⁴³ Autores ieskatā subjekta maiņa no speciālā uz vispārējo ir nepieciešama, veidojot saistību ar termina „nelikumīgu izņemšanu” maiņu uz „izmantošanu”. Tā kā „izmantošana” aptver visu Konvencijas par cīņu pret cilvēku tirdzniecību 8.pantā noteikto, t.i., nelikumīgi izņemtu orgānu sagatavošanu, saglabāšanu, glabāšanu, pārvadāšanu, nodošanu, saņemšanu, importēšanu un eksportēšanu, tad arī šādas darbības ir iespējams veikt personām bez īpašas izglītības, un tai nav obligāti jābūt saistītai ar medicīnu.

Vērtējot 139.panta objektu, tas paliek nemainīgs, kā iepriekš tika analizēts, un objektīvajā pusē jāņem vērā Orgānu likuma 1.panta otrajā daļā noteiktais attiecībā uz „izmantošanu” - par audu un orgānu izmantošanu uzskatāmas jebkuras ar audiem un orgāniem veiktas darbības, ieskaitot audu un orgānu donoru atlasīšanu, audu un orgānu iegūšanu, izņemšanu, testēšanu, apstrādi, konservāciju, marķēšanu, procesu dokumentēšanu, uzglabāšanu, izplatīšanu (arī eksportēšanu un importēšanu), transportēšanu un transplantāciju. Taču attiecībā uz subjektīvo pusi tiek paplašināts tvērums. Respektīvi, arī personas, kuras, apzinoties objektīvajā pusē noteikto noteikumu neievērošana, un šādu darbību pretlikumību – apzināti pieļāvušas nelikumīgi izņemto audu un orgānu transplantāciju,- varēs tikt sauktas pie atbildības līdzdalībā (piemēram, šī persona būs uzmeklējusi un samaksājusi noziedzīgā nodarījuma izdarītājiem).

---

⁴³ Likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā” anotācija (Nr. 15/Lp13). Pieejams:

http://tap.mk.gov.lv/doc/2018_11/TMAnot_051018_groz_KL.2118.DOCX [aplūkots 17.02.2019.]

Papildus 139.panta pirmajai uz otrajai daļai, likumprojektā tiek piedāvāts 139.pantu papildināt ar vēl divām jaunām daļām, pastiprinot atbildību par pantā minēto noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu, ja tie izdarīti mantkārīgā nolūkā, personu grupā, organizētā grupā vai ja to izdarījusi ārstniecības persona. Ja vienlaikus ar 139.panta nodarījumu personai tiek nodarīti arī miesas bojājumi, tad nodarījums jākvalificē kā kopība ar KL 125.,126 vai 130.pantu, ņemot vērā miesas bojājumu pakāpi.

Uzskatāmākai analīzei, darba autore izveidoja salīdzinošās tabulas (skatīt pielikumus Nr.1 un Nr.2).

2.3. Audu un orgānu nelikumīga izņemšana kā „cilvēku tirdzniecībā” iekļaujams jēdziens

Konvencijas par cīņu pret cilvēku orgānu tirdzniecību 7.panta 1.punkts nosaka, ka katra Puse veic nepieciešamos normatīvos un citus pasākumus, lai savos tiesību aktos atzītu par noziedzīgu nodarījumu tīšu donora vai saņēmēja vilināšanu un vervēšanu, ja aģitētājs, vervētājs vai trešā puse par aģitēšanu un vervēšanu saņem peļņu vai līdzvērtīgu labumu. KL 154.¹ un 154.² panti šobrīd paredz atbildību par cilvēku tirdzniecību, un atsevišķos gadījumos iekļaujot arī audu un orgānu donoru vervēšanu un ekspluatāciju. KL 154.² panta trešā daļa nosaka: „Ekspluatācija šā panta izpratnē ir personas iesaistīšana prostitūcijā vai cita veida seksuālā izmantošanā, piespiešana veikt darbu, sniegt pakalpojumus vai izdarīt noziedzīgus nodarījumus, turēšana verdzībā vai citās tai līdzīgās formās, turēšana kalpībā vai arī **personas audu vai orgānu nelikumīga izņemšana.**” No šāda likuma formulējuma atbildība noteikta par donora vervēšanu, taču Konvencija paredz arī tādu noteikt par recipienta vervēšanu.

Saeimā iesniegtie grozījumi paredz papildināt KL ar 139.¹ pantu, un šā panta objekts līdzīgi jau kā 139.pants aizsargās personas tiesības uz veselību. Tas noteiktu atbildību par cilvēka audu vai orgānu donora vai recipienta vervēšanu orgānu nelikumīgai izņemšanai un implantācijai. Vērtējot piedāvāta panta objektīvo pusi, to veidotu aktīvas darbības, kas izpaužas personu vervēšanā – būt par audu un orgānu donoriem vai recipientiem. Kā arī šīs darbības būtu veiktas ārpus valstī atļautās transplantācijas sistēmas, t.i., šādas darbības arī pārkāptu nacionālo regulējumu – gan Orgānu likumu, gan citus normatīvos aktus, kas reglamentē ziedošanas noteikumus. Noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir formāls, un tas skaitās pabeigts ar vervēšanas darbību veikšanas brīdi, neatkarīgi no tā vai audu vai orgānu izņemšana vai implantācija ir notikusi.

Subjektīvā puse nosaka, ka tas ir tīšs nodarījums, un to raksturotu tiešs nodoms, proti, persona apzināti vervē audu vai orgānu donorus un recipientus veikt nelikumīgu izņemšanu vai implantāciju. Piedāvātā KL 139.¹ panta subjekts ir noteikts kā vispārējais - ikviena fiziska

un pieskaitāma persona, kas līdz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas dienai sasniegusi 14 gadu vecumu, taču šā panta otrā daļa, kā kvalificējošu pazīmi norāda speciālo subjektu jeb ārstniecības personu. Šis pants paredzētu arī tādas kvalificējošas pazīmes kā nodarījuma veikšana personu grupā vai mantkārīgā nolūkā.

Likumprojekta anotācija dod šādu skaidrojumu: „Noziedzīgais nodarījums, kas paredzēts likumprojektā piedāvātajā KL 139.¹ pantā "Cilvēka audu un orgānu donora un recipienta vervēšana", nošķirams no cilvēku tirdzniecības, kas kriminalizēta KL 154.¹ pantā, ņemot vērā to, ka KL 154.² panta (Cilvēku tirdzniecības jēdziens) pirmā daļa nosaka, ka persona cilvēku tirdzniecībai tiek vervēta, lietojot vardarbību, draudus, aizvešanu ar viltu, izmantojot personas atkarību no vainīgā vai tās ievainojamības vai bezpalīdzības stāvokli. Savukārt, ja šīs darbības netiek konstatētas (t.i., persona nav īpaši ievainojama, nav atkarīga no vainīgā, nav bezpalīdzības stāvoklī, kā arī pret to netiek izmantota vardarbība, draudi vai aizvešana ar viltu), tad nodarījums ir kvalificējams pēc likumprojektā piedāvātā KL 139.¹ panta.” (uzskatāmākai analīzei skatīt pielikumu Nr.3)

Darba autores ieskatā, galvenā atšķirība ir cietušā gribas izpausme. Lai varētu nošķirt iepriekš minētos pantus, jāņem vērā, uz kāda pamata nelikumīga audu un orgānu izņemšana ir notikusi. KL 154.¹ panta gadījumā cilvēkam nav bijusi izvēle piekrist šādām darbībām, jo tā tikusi ietekmēta ar draudiem, viltu, vardarbību, utt. Turpretī likumprojektā piedāvātajā 139.¹ pantā ir pieļaujama piekrišana būt par donoru vai recipientu, ar pašas nepārprotamu gribas izpaudumu.

Orgānu nelikumīga tirdzniecība pasaulē nav nekas jauns. Kā viens no skaļākajiem notikumiem pasaulē pēdējos gados ir jāmin Ķīnas Komunistiskās partijas (ĶKP) organizēto orgānu izņemšanu no dzīviem Faluņgun praktizētājiem Ķīnā.⁴⁴ Kā liecina fakti, orgānu iegūšanu notika no cilvēkiem, kas atradās ieslodzījumā Ķīnas koncentrācijas nometnēs. Kā norādīts ziņojumos, orgāni ieslodzītajiem tiek izņemti viņiem vēl dzīviem esot, bet ķermeņi tiek sadedzināti turpat uz vietas krematorijā. Vēl kāds avots liecina, ka Ķīnā katru gadu ar nāvi tiek sodīti aptuveni 2000 – 8000 ieslodzīto, kas nodrošinātu orgānus aptuveni 10 000 līdz 20 000 transplantācijas operācijām gadā. Dr. Torstens Trejs norāda, ka nogalināt cilvēkus tikai tāpēc, lai nodrošinātu orgānu transplantāciju citiem, tas padara transplantāciju medicīnu un medicīnu vispār par pilnīgi absurdu. Savukārt Pensilvānijas universitātes bioētikas centra direktors Dr. Artūrs Kaplans runā par tādu fenomenu, kā transplantāciju tūrisms un orgānu

---

⁴⁴ Ķīnas jaunā tirānija: Eiropas Parlamenta viceprezidents Eduards Mak-Milans Skots raksta par ĶKP īstenoto orgānu iegūšanu. Pieejams: <http://lv.clearharmony.net/articles/a16-Kinas-jauna-tiranija-Eiropas-Parlamenta-viceprezidents-Eduards-Mak-Milans-Skots-raksta-par-KKP-istenoto-organu-iegusanu.html#.XL7IoTAzBIU> [aplūkots 10.04.2019.]

tirdzniecība. Notikumi Ķīnā norāda uz to, ka ieslodzītajam tiks piespriests nāves sods ar vienu mērķi – orgānu izņemšana. Šādas darbības noteikti neatbilst starptautiskajiem standartiem, un notikums liecina, ka tik klaja cilvēktiesību nerespēkšana ir vērtēta pret pašiem pamatiem – cilvēka cieņas iznīcināšana, cilvēka ķermeņa un medicīnas ētikas graušana.⁴⁵

Iepriekš minētais liecina, ka orgānu tirdzniecība joprojām pastāv, un Eiropa trešo valstu (kā, piemēram, Ķīnas) rīcību nevar kontrolēt, bet gan tikai vērsties ar striktu nostāju paziņojumos un aicinājumos, taču ES var vērsties pie dalībvalstīm ar regulējumu, kas uzlabotu un kontrolētu orgānu tirdzniecību, kuros būtu iesaistītas dalībvalstis un ES pilsoņi. Orgānu nepieciešamība tikai aug, to milzīgais trūkums paver aizvien plašākas iespējas noziedzīgiem grupējumiem gan pamudināt personas, kuras dzīvi pavada ļoti zemā nabadzības līmenī, uz peļņas vai citu labumu gūšanu, gan vērsties pret personām, kuras savā rīcībā ir ierobežotas. Darba autores vērtējumā, iesniegtā likumprojektā piedāvātais KL 139.¹ pants ir veiksmīgs aizsardzības līdzeklis pret nelikumīgām darbībām ar cilvēka audiem un orgāniem arī nākotnē. Šāds regulējums noteiktu atbildību arī tad, ja donors ir iegūts nevis ES dalībvalstī, bet kādā trešajā valstī, taču recipients atrastos ES vai būtu ES pilsonis.

2.4. Embrijs kā medicīnisku manipulāciju objekts

Satversme nosaka, ka dzīvības aizsardzību var baudīt „ikviens”, kaut gan šāds apzīmējums noteikti ir apdomīgs un neitrāls, kas savā būtībā nenosaka, kas tieši ir šis „ikviens”. Latvijas regulējums raisa jautājumus: „vai tikai cilvēks?”; „vai auglis?”; „fiziska persona ir šādu tiesību baudītāja?” Tādēļ ir svarīgi rast atbildes uz šiem jautājumiem un noteikt brīdi, ar kuru sākas dzīvības un subjektīvo tiesību uz dzīvību atskaites punkts, jo tas ir arī pamats jebkādām tālākām subjektīvām tiesībām, ko varēs baudīt šī persona.

Cilvēka dzīvību kā kategoriju var vērtēt no dažādiem skatpunktiem – bioloģijas, psiholoģijas un teoloģijas, taču ar krimināltiesībām visciešāk saistītā ir bioloģiskā. Tieši šie procesi ir tie, kas atstāj tālejošākas sekas arī tiesību zinātnē, jo tiesības uz dzīvību ir saistītas ne tikai ar fizisku eksistenci, bet var skart arī tādus medicīniskus procesus kā klonēšana, ģenētiskie eksperimenti, transplantoloģija.⁴⁶

Sasniedzot demokrātijas augstāko punktu – cilvēks kā galvenā vērtība, tiek pieņemti arī galvenie kritēriji, pēc kuriem vadās visa sabiedrība. Šādā veidā tiek pieņemts arī tas, ka tiesības uz dzīvību ir pirmās paaudzes cilvēktiesības. Šeit darba autore min, ka Satversmes

---

⁴⁵ Izdota jauna grāmata, kura atmasko ĶKP necilvēcīgos orgānu izņemšanas noziegumus dzīvīem cilvēkiem. Pieejams: <http://lv.clearharmony.net/articles/a2448-Izdota-jauna-gramata-kura-atmasko-KKP-necilvecigos-organu-iznemsanas-noziegumus-dziviem-cilvekiem.html#.XL7OrDAzbIU> [aplūkots 10.04.2019.]

⁴⁶ Liholaja V. 2008., 11.lpp.

93.pants nav ne iekļauts, ne ielasīts Satversmes 116.pantā, kas paredzētu „tiesības uz dzīvību” ierobežošanu. Tas liek izvirzīt jautājumu, vai nedzimušam bērnam ir tiesības atņemt viņa dzīvības jeb bioloģisko un fizisko attīstību mātes ķermenī, līdz tas kļūst par patstāvīgu subjektīvo tiesību dzīvot baudītāju? Atsaucoties uz ECK 2.pantu, šāds ierobežojums tiesībām uz dzīvību nav iekļauts. Problēma rodas tajā brīdī, kad ir jānosaka, kas saprotams ar jēdzienu „ikviens”. Latvijas tiesiskais regulējums nedod konkrētu atbildi, kas ir dzīvības sākuma atskaites punkts. Darba autore ieskatā, šāda brīvība katrai valstij noteikt, no kura brīža persona var sākt baudīt tiesības uz savu fizisko eksistenci, ir dažādu morālo un ētisku apsvērumu dēļ, jāņem vērā katras valsts ekonomiskā un sociālā situācija, kā arī kriminālatbildība, kas paredzēta par jebkuras dzīvības atņemšanu.

Skaidrs ir tas, ka auglis, kas attīstās mātes ķermenī, ir vēl nedzīmusi persona. ECT ir norādījusi, ka dzīvības sākuma brīža izpratne ir katras valsts brīvības ietvaros, jo Eiropas reģionā ECK dalībvalstis nav vienojušās par dzīvības sākuma brīža definīciju. Spriedumā *Vo pret Franciju (Vo v France)* ECT atzina, ka valstis tiesības uz dzīvību jēdzienu nav paplašinājušas. Attiecinot šīs tiesības arī uz vēl nedzīmūšu bērnu, tas veicinātu šādas prakses nonākšanu pretrunā ar valstu normatīvajiem aktiem.⁴⁷ Pamatojoties iepriekš izvirzītajam ECT atzinumam, darba autore uzskata, ka tādu nostādni tas ieguvīs, jo liela ietekme ir bijusi tieši katras valsts ētiskajai un sociālajai nostājai. Tas galvenokārt ietekmējis juridisko regulējumu, tāpēc, lai nerastos konfliktējoša situācija starptautisko regulējumu un valstu tiesību aktiem, ECT ir paredzējusi izvēles brīvību katrai valstij individuāli noteikt dzīvības sākuma atskaites punktu katrā tiesiskajā sistēmā.

Komentējot Satversmes 93. pantu, profesore Valentija Liholaja izdala divus galvenos bioētikas pamatojumus, tādēļ var secināt, ka galvenokārt pastāv divi viedokļi par to, kādam vajadzētu būt šim subjektu lokam:

- 1) tiesības uz dzīvību personai vajadzētu piešķirt jau cilvēka ontogēnēzes periodā – intrauterinārajā attīstībā, tādējādi atzīstot to par cilvēka dzīves daļu un bioloģiskās dzīves agrīno periodu;
- 2) tiesības uz dzīvības aizsardzību kā patstāvīgas subjektīvās tiesības cilvēks iegūst tikai ekstrauterinārajā attīstības periodā, respektīvi, ar cilvēka piedzimšanas brīdi un atrašanos sociālajā vidē.

---

⁴⁷Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 8. jūlija spriedums lietā *Vo v France*, para. 54.

Pieejams: http://www.pravo-medicina.sk/_files/Rozne/Vo%20vs.%20France%202004.pdf [aplūkots 19.03.2019]

Līdz ar to, viedoklim, ka neapšaubāmi cilvēka dzīve sākas jau tā bioloģiskajā attīstības posmā, atrodoties mātes ķermenī, bet piedzimstot sākas cilvēka sociālā dzīve, ir loģisks un medicīnisks pamatojums.⁴⁸ Kā vēl vienu pamatojumu, un kam piekrīt arī autore, ka cilvēka dzīve sākas jau no ieņemšanas brīža, var minēt tēzi, kas apgāž arī apgalvojumu, vai tikai piedzimis cilvēks ir tiesības uz dzīvību subjekts, ir: „Cilvēciskuma kritērijs ir vienkāršs un visaptverošs – ja jūs ir ieņēmuši vecāki, kas ir cilvēciskas būtnes, tad jūs esat cilvēks. Tāpēc embrijs ir uzskatāms par cilvēku jau no pašas olšūnas apaugļošanas brīža, jo tieši šajā brīdī jaunā būtne iegūst savu ģenētisko kodu. Būtne ar ģenētisko kodu ir cilvēks.”⁴⁹

Cilvēciskā aizmetņa pārvēršanās cilvēciskā personībā notiek pakāpeniski, attīstības procesā no ieņemšanas brīža līdz piedzimšanai, šajā formēšanās procesā auglis uzkrāj sava cilvēciskuma apjomu un līdz ar to arī tiesību uz dzīvību apjomu. Kā atzīst “mērenās” pozīcijas pārstāvji aborta problēmās, pirmajā grūtniecības trimestrī embrija (vēlāk arī augļa) tiesību apjoms ir minimāls un ir pieļaujams, ka mātes ekonomiskās vai sociālās intereses tās var “pārsniegt”, kas, domājams, varētu arī būt kā pamatojums legāla aborta pieļaušanai pirmajās divpadsmit grūtniecības nedēļās. Vēlākajā grūtniecības periodā mātes intereses var “pārsniegt” augļa tiesības uz dzīvību tikai tad, ja ir tiešas reālas briesmas viņas dzīvībai vai veselībai, vai citas likumā noteiktās indikācijas grūtniecības pārtraukšanai. Diferencēto uzskatu nesakritība sadūrās arī 2012.gadā, kad Saeimas budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas Demogrāfijas lietu apakškomisija izstrādāja priekšlikumu likumprojektam par grozījumu izdarīšanu Bērnu tiesību aizsardzības likuma 7.pantā, kas paredzētu šādu redakciju: „Katram bērnam no ieņemšanas brīža ir tiesības uz dzīvības un attīstības aizsardzību.” Diskusiju gaitā vienošanās netika panākta, jo arī grozījumu veikšana Seksuālās un reproduktīvās veselības likuma 1.pantā, kas paredzētu šādu redakciju: „Šā likuma mērķis ir noteikt tiesiskās attiecības seksuālās un reproduktīvās veselības jomā, lai aizsargātu nedzimušu dzīvību no ieņemšanas brīža no jebkādiem prettiesiskiem apdraudējumiem un nodrošinātu embrija un augļa attīstības aizsardzību,” līdz izskatīšanai Saeimā tā arī nenonāca.⁵⁰

Darba autores ieskatā būtiski ir apskatīt arī jautājumus darbībās ar cilvēka audiem un orgāniem, kas var skart personas tiesības uz dzīvību jau no brīža, kad persona tiek ieņemta. Šobrīd par vienu no visātrāk attīstošajām nozarēm var minēt mākslīgo apaugļošanu,

---

⁴⁸ Liholaja V., Komentārs LR Satversmes 93.pantam. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri VIII nodaļa Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 175.lpp.

⁴⁹ Liholaja V., Tiesības uz dzīvību tvērums Latvijas tiesiskajā regulējumā. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 220.lpp.

⁵⁰ Ibid. 218.lpp.

grūtniecības pārtraukšanu un reproduktīvo un ārstniecisko klonēšanu, kur galvenais problēmjautājums ir nedzimušu dzīvību aizsargāšana (lai gan būtībā par cilvēka tiesībām piedzimt dažādi tiesību avoti klusē – autores piezīme). Kā galvenais medicīnas objekts iepriekš minētajās medicīniskajās manipulācijās tiek izmantots cilvēka embrijs. Cilvēciskā aizmetņa pārvēršanās personībā notiek jau no ieņemšanas brīža, tādēļ jau šajā posmā var runāt par nozīmīgiem morāliem un ētiskiem apsvērumiem.

Attīstoties tehnoloģijām, attīstās arī risinājumi, t.i., izveidojās jaunas, sekmīgas diagnostikas un ārstēšanas metodes, kas palīdzētu novērst neauglību. „Cilvēka embrijs un auglis noteikti nav lieta vai tikai šūnu kopums, tomēr pilnu morālo statusu un ar to saistīto aizsardzību tas iegūst pakāpeniskas attīstības gaitā, nevis uzreiz pēc apaugļošanās. Fakts, ka personas raksturojumi embrijam attīstās pakāpeniski, neļauj uzskatīt to par personu un pielīdzināt embrija morālo statusu jau piedzimušam bērnam.”⁵¹ Atsaucoties uz šādu skaidrojumu, ir secināms, ka embrijs var tikt izmantots kā avots mākslīgai apaugļošanai, ko paskaidro ar šīs dzīvības nepilnīgo attīstību. Tas ir ieguvis tikai bioloģisku statusu, kam nepiemīt tā cilvēka dzīves attīstības stadija, kura ļautu tam apzināties savu esību, skatoties no morālā aspekta.

Raugoties no bioētikas puses, tās pārstāvji norāda, ka cilvēka auglis (embrijs) ir ar īpašu statusu, respektīvi, to nevar pieskaitīt pie sievietes orgāna vai auda (pār ko sieviete var izmantot savas tiesības uz pašnoteikšanos), jo tas savā attīstībā sasniedz „cilvēka kā tāda” statusu. Bioētikas pārstāvji stingri ir pret apgalvojumu, ka auglis ir tikai sievietes ķermeņa daļa. Savu viedokli viņi atspēko ar to, ka tas (embrijs) kā bioloģiska struktūra nav idents nevienam sievietes orgānam, jo ir cita bioloģiski unikāla cilvēciska būtne, kas aug sievietes ķermenī.⁵² Arī, autoresprāt, šāds apgalvojums ir pretrunā jau iepriekš sniegtajai audu un orgānu definīcijai, jo orgāns kā ķermeņa daļa neatbilst embrija definīcijai (embrijs - dīgļis, organisms pirmajā attīstības stadijā: no olšūnas dalīšanās sākuma līdz augļa izveidošanās beigām).⁵³

Embrija tiesiskais statuss tiek apskatīts tādā kategorijā kā selektīvais aborts. Tā ir daudzaugļu grūtniecības pārtraukšana, jo implantētas tiek vairākas apaugļotas olšūnas cerībā, ka kāda no tām spēs izdzīvot un rezultāts būs sekmīgs. Šādā manipulācijā var izvēlēties atstāt ne tikai veselīgāko iedīgli, bet arī vēlamā dzimuma embriju, pārējos embrijus abortējot. Kā

---

⁵¹ Mežinska S., Bioētika, embrija morālais statuss un abortu problēma. Jurista vārds, 21. Augusts 2012 /NR. 34 (733).

⁵² Liholaja V., 2016., 212.lpp

⁵³ Embrija definīcija latviešu valodā. Pieejams: <https://lv.oxforddictionaries.com/definition/EMBRIJS> [aplūkots 29.03.2019.]

viens no lētākajiem un pieejamākajiem cilmes šūnu iegūšanas avotiem ir mākslīga grūtniecības pārtraukšana un mākslīga apaugļošana, kuras tehnoloģija paredz lielāka embriju skaita radīšanu, nekā tas nepieciešams implantēšanai sievietē, kura nolēmusi dzemdēt bērnu.⁵⁴ Tādēļ arī autore piekrīt izvirzītajam jautājumam, kā vērtēt —lieko embriju iznīcināšanu, vai tos var padarīt par ražošanas un pirkšanas-pārdošanas objektiem, vai ir pieņemama situācija, ka cilvēka embrijs tiek radīts un izmantots kā pētījuma un izejvielu avots?

Reproduktīvās tehnoloģijas spēj īstenot konkrētu personu vēlmes, piemēram, surogācija paredz, ka var izmantot topošo vecāku dzimumšūnas apaugļošanai, taču mazuli iznēsā surogātmāte. Kā vēl viena iespēja ir izmantot donora šūnas, un mazulis nav radniecisks ne ar topošajiem vecākiem, ne surogātmāti. Un kā trešā iespēja ir surogātmātes olšūnas apaugļošana. Taču arī šāda neauglības novēršanas iespēja izraisa virkni juridiski nozīmīgus jautājumus. Pirmkārt, kādas attiecības pastāv starp šo surogātmāti un īstajiem vecākiem, otrkārt, vai tās ir līgumattiecības vai ģimeniski radnieciski kontakti, un, treškārt, ja par surogāciju maksā, tad vai šādas darbības neatbilst bērnu tirdzniecībai? Uz jautājumu, vai šāda prakse pastāv arī Latvijā, viena no vadošajām bioētikas pārstāvēm Latvijā, S.Mežinska, atbild apstiprinoši. Kā uz blakni šādām darbībām bioētiķe norāda arī ekspluatācijas draudus, jo pastāv reāla iespēja, ka peļņas gūšanas nolūkā šādos „surogācijas pakalpojumos” (autores piebilde) piekristu iesaistīties zemāku slāņu un sociāli nenodrošinātāku sieviešu loks.⁵⁵ Attiecībā uz brīdi, kad iegūtais bioloģiskais materiāls nav nepieciešams tālākam posmam, rodas vēl viens problēmjaudājums – kam šis materiāls pieder? Šajā gadījumā var minēt šādu piemēru: ģimenei ir 5 apaugļotas olšūnas, kas glabājas reproduktīvajā klīnikā, taču vēlāk šis pāris izšķiras. Vīrietis šīs olšūnas vēlas iznīcināt, taču sieviete mākslīgās apaugļošanas procesu vēlas turpināt, proti, iznēsāt un dzemdēt mazuli. Darba autore norāda, ka šādai situācijai risinājums tiesiskajā regulējumā joprojām nepastāv, līdz ar to var secināt, ka jautājums joprojām ir nenoskaidrots: vai apaugļotā olšūna ir bioloģisks materiāls vai potenciāls bērns.

Šobrīd Seksuālās un reproduktīvās veselības likums⁵⁶ 15.pantā nosaka šādus ierobežojumus medicīniskajā apaugļošanā:

- 1) sapludināt cilvēka un dzīvnieka dzimumšūnu kodolus apaugļošanas nolūkā;
- 2) cilvēka embriju ievadīt primāta vai citas klases dzīvnieka organismā;

---

⁵⁴ Liholaja V. 2008., 16.lpp.

⁵⁵ Dakter, uztaisiet mums bērnu. Ko jaunās tehnoloģijas maina mūsu domāšanā un iespējās?

Pieejams: <https://www.la.lv/dakter-uztaisiet-mums-bernu-ko-jaunas-tehnologijas-maina-musu-domasana-un-iespejas-2> [aplūkots 29.04.2019.]

⁵⁶ Seksuālās un reproduktīvās veselības likums. Pieņemts 31.01.2002. LV likums. [16.04.2019.red.]

3) iegūt cilvēka embriju un augli zinātniskiem pētījumiem, kā arī izmantot to kā audu un orgānu donoru;

4) izmantot donora dzimumšūnas vai embriju komerciālos nolūkos;

5) importēt vai eksportēt embriju;

6) veicot medicīnisko apaugļošanu, izvēlēties bērna dzimumu, izņemot gadījumu, kad ar dzimumu saistīta ģenētiski pārmantojama slimība;

7) implantēt sievietes organismā vienlaikus vairāk par trim apaugļotām olšūnām.

Savukārt 16.pants nosaka klonēšanas aizliegumu, bet 20.pants paredz donora dzimumšūnu iznīcināšanas gadījumus. Lai arī šādas darbības likumā ir norādītas kā neatļautas, tiesiskais regulējums par šo noteikumu neievērošanu nekāda veida atbildību neparedz. Tādēļ autore secina, ka jautājums par embrionālo un fetālo audu izmantošanu Latvijā no krimināltiesiskā aspekta vispār nav reglamentēts. Tas pamatojams ar to, ka Orgānu likums nekādas norādes par to nesatur, un, protams, kā tika analizēts, KL 139. pantā paredzēta atbildība ārstniecības personai par dzīva vai miruša cilvēka audu vai orgānu nelikumīgu izņemšanu to izmantošanai medicīnā. Savukārt nelikumīga tirdzniecība ar cilvēka orgāniem un audiem, tostarp arī ar cilvēka fetālajiem (embrionālajiem) audiem, nav kriminalizēta.

Atsaucoties uz šāda regulējuma analīzi, var secināt, ka jautājumam, vai nedzimis bērns tiek aizsargāts kā pastāvīgs subjekts vai nē, nav galējā noregulējuma. Tāda ietekme ir atspoguļota gan normatīvajos aktos, gan šāda jautājuma interpretācijai, ko sniegusi ECT tiesu prakse. Tas nozīmē, ka katrai valstij savos normatīvajos aktos ir iespēja paredzēt konkrētu regulējumu un veidot noteiktu praksi, kas paredzētu juridisko atskaites punktu dzīvības sākumam.

3. TIESISKAIS REGULĒJUMS ĀRVALSTĪS

3.1. Krievija

Darbības, kas skar orgānu transplantāciju, Krievijā regulē vairāki normatīvie akti, sākot ar starptautiskiem tiesību aktiem, Krievijas Federācijas konstitūciju un beidzot ar federālajiem un lokāliem likumiem, kam ir juridisks raksturs.⁵⁷ Krievijas Federācijas kriminālkodeksā⁵⁸ (turpmāk – KK) par kriminālsodāmu darbību 120.pantā atzīta piespiedu cilvēka audu un orgānu izņemšana transplantācijas nolūkā. Šī panta 1.daļa attiecas uz gadījumiem, kad audi un orgāni izņemti vardarbības vai draudu rezultātā, turpretī 2.daļa regulē tādu pašu darbību veikšanu pret personu, kas atrodas bezpalīdzības stāvoklī, ir finansiāli vai citādi atkarīga no vainīgā. Lai arī pantā nav ne nodalīta, ne minēta šādu darbību veikšana no mirušas vai dzīvas personas, autoresprāt, šāds regulējums nosaka šauru gadījumu loku, kad varētu tikt piemērots. Šādu apgalvojumu autore pamato ar to, ka pants ir paredzējis tikai vienu nolūku – transplantācija. Pants neietver ne izņemot audu vai orgānu realizāciju, kā, piemēram, tirdzniecību, ne nelikumīgu audu un orgānu izņemšanu (kā tas ir noteikts KL).

Kā viens no galvenajiem tiesību avotiem ir likums „Par cilvēka audu un (vai) orgānu transplantāciju”.⁵⁹ Šis likums kā vairums valstu 1.pantā paredz audu un orgānu pirkšanas-pārdošanas aizliegumu, tādēļ persona, kas šādu aizliegumu ir pārkāpusi, ir saucama pie kriminālatbildības saskaņā ar Krievijas Federācijas tiesību aktiem. Savukārt 3.pants paredz ierobežojumus orgānu izņemšanai no dzīviem donoriem, paredzot vairākus priekšnoteikumus. Pirmkārt, orgānu un audu izņemšana ir aizliegta no personām, kas ir jaunākas par 18 gadiem vai likumā noteiktajā kārtībā ir atzīstamas par rīcībnespējīgam. Izņēmumu gadījumos pieļaujama kaulu smadzeņu izņemšana, taču arī šādu darbību veikšanai nepieciešama donoru likumisko pārstāvju atļauja. Aizliegta arī orgānu izņemšana transplantācijai no personas, kas ir likumiski vai citādi atkarīga no saņēmēja. Likums norāda arī to, ka transplantācija var notikt gan ar donora, gan recipienta atļauju, pirms tam abas puses obligāti brīdinot par iespējamo iejaukšanos un sekām.

---

⁵⁷ Крилова Н. Е. Уголовное право и биоэтика: проблемы, дискуссии, поиск решений. Москва: Инфра-М, 2006, с. 52.

⁵⁸ "Уголовный кодекс Российской Федерации" [Krievijas Federācijas kriminālkodekss]. Pieejams: <https://legalacts.ru/kodeks/UK-RF/osobennaja-chast/razdel-vii/glava-16/statja-120/> [aplūkots 10.05.2019.]

⁵⁹ О трансплантации органов и (или) тканей человека [likums „Par cilvēka audu un (vai) orgānu transplantāciju”]. Pieejams: <https://legalacts.ru/doc/zakon-rf-ot-22121992-n-4180-1-o/> [aplūkots 10.05.2019.]

Nozīmīga loma tiesiskajā regulējumā ir arī 2011.gada 21.novembra Krievijas Federālajam likumam „Par pilsoņu veselības aizsardzības principiem Krievijas Federācijā”.⁶⁰ Cilvēka orgānu un audu ziedošanas un transplantācijas noteikumi ietverti 47.pantā, nosakot pamatnostādnes transplantācijas veikšanai. Kā līdzīga iezīme Latvijas tiesiskajam regulējumam ir šī panta 7.punkts, kas paredz, ka, ja mirušā griba nav izteikta, tad aizliegumu orgānu ziedošanai var izteikt laulātais vai kāds no tuvākajiem radniekiem (bērni, vecāki, adoptētie, adoptētājs, brāļi māšas, vecvecāki, utt.) Līdz ar to autore norāda uz prezumētās piekrišanas pastāvēšanu, jo ja vien mirušais dzīves laikā orgānu izņemšanu nav aizliedzis likumā noteiktajā kārtībā, tad tā ir pieļaujama. Likums „Par pilsoņu veselības aizsardzības principiem Krievijas Federācijā” iekļauj arī norādi uz to, ka mirušās personas ķermenis, audi un orgāni var tikt izmantoti medicīniskiem, zinātniskiem un izglītojošiem mērķiem, ja vien pats mirušais ir devis rakstisku notariāli apstiprinātu atļauju un laulātais vai tuvākie radnieki nav pieprasījuši mirušā mirstīgās atliekas apbedīšanai.

Vērā ņemama ir atruna, ko ietver likums „Par cilvēka audu un (vai) orgānu transplantāciju”. Respektīvi, šis likums neattiecas uz gadījumiem, kad cilvēka audi un orgāni tiek izmantoti reproduktīvajos procesos (ieskaitot arī embriju izmantošanu). Turpretī norādi uz embriju izmantošanu medicīnā sniedz jau minētais Likums „Par pilsoņu veselības aizsardzības principiem Krievijas Federācijā”. 55.pants regulē mākslīgo reproduktīvo tehnoloģiju izmantošanu, par reproduktīvo tehnoloģiju palīgīdzekļiem atzīstot neauglības ārstēšanas metodes, kurās agrīnās embrija attīstības posmi tiek veikti ārpus mātes organisma (ieskaitot donora dzimumšūnu, reproduktīvo orgānu, audu un embriju izmantošanu, kā arī surogācijas procesus). Pants nosaka bērna dzimuma izvēles aizliegumu (izņemot gadījumos, kad embrijs var mantot ar dzimumu saistītas slimības), kā arī aizliegumu izmantot embriju un reproduktīvos orgānus rūpnieciskiem mērķiem.

Krievijas tiesiskais regulējums paredz arī tādas reproduktīvo tehnoloģiju iespēju kā surogāciju (iespēju kļūt par surogātmāti), kas ir ļoti būtiska atšķirība no Latvijas tiesiskā regulējuma. Lai varētu izmantot šādu reproduktīvās tehnoloģijas iespēju, starp surogātmāti un potenciālajiem vecākiem tiek slēgts līgums. Taču likums „Par pilsoņu veselības aizsardzības

---

⁶⁰Федеральный закон „Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации”. [„Par pilsoņu veselības aizsardzības principiem Krievijas Federācijā] Pieejams: <http://docs.cntd.ru/document/902312609> [aplūkots 10.05.2019.]

principiem Krievijas Federācijā” paredz ne tikai šādu iespēju, bet 55.panta 10.punkts uzskaita kritērijus, kādiem jāatbilst konkrētajai surogātmātei.⁶¹ Tā ir sieviete, kura:

- 1) ir 20-35 gadu vecumā;
- 2) ir vismaz 1 likuma noteiktajā kārtībā atzīts vesels bērns;
- 3) devusi brīvprātīgu rakstisku atļauju medicīniskai iejaukšanai
- 4) ja ir precējusies saskaņā ar Krievijas Federācijas likumiem, tad laulātais ir devis rakstisku piekrišanu.

Ņemot vērā tiesisko regulējumu Krievijā un Latvijā, kā kopējo iezīmi autore min piekrišanas formu darbībās, kas attiecas uz cilvēka ķermeņa izmantošanu pēc nāves, jo abās valstīs dominē prezumētā piekrišana, kā arī audu un orgānu izņemšanu transplantācijas nolūkā. Taču atšķirība ir saskatāma starp Krievijas KK 120.pantu un KL 139. Pirmkārt, KL nosaka speciālo subjektu – ārstniecības personu, taču Krievijas KK formulējums speciālo subjektu kā kvalificējošu pazīmi neparedz. Otrkārt, Krievijas KK kā obligātu pazīmi ir ietvēris vardarbības vai draudu esamību, un cietušā atkarību no vainīgā, savukārt KL 139.pants šādu pazīmi neparedz.

3.2. Igaunija

Šobrīd Latvijas tiesiskais regulējums paredz kriminālatbildību par audu un orgānu nelikumīgu izņemšanu transplantācijas nolūkā, apvienojot 2 gadījumus vienā pantā. Proti, kā analizēts darba 2.nodaļā, KL 139.pants iekļauj kriminālatbildības pamatu gan par miruša, gan dzīva cilvēka orgānu nelikumīgu izmantošanu, taču katrā gadījumā ir aizskartas atšķirīgas intereses – vai nu personas veselības aizsardzība, vai personas dzīves laikā izteiktās gribas nerespektēšana, tādējādi skarot personas goda un cieņas aizsardzību. Igaunijas Sodukodekss⁶² (turpmāk – SK) gadījumus, kad audi un orgāni tiek izņemti no dzīva vai miruša cilvēka, ir nodalījis.

Tā Igaunijas SK par noziedzīgu nodarījumu atzīst personas piesiešanu ziedot audus un orgānus (138.pants). SK par noziedzīgu nodarījumu ir atzīstams arī 139.pantā noteiktais – nelikumīga cilvēka orgānu vai audu izņemšana transplantācijai, ko izdarījusi persona, kam uz to ir likumīgas tiesības, ja šis cilvēks līdz savas piekrišanas došanai nebija informēts par iespējamām būtiskām briesmām, saistītām ar orgānu vai audu izņemšanu, vai bijis zināms, ka

---

⁶¹ Федеральный закон „Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации”. [„Par pilsoņu veselības aizsardzības principiem Krievijas Federācijā] Pieejams: <http://docs.cntd.ru/document/902312609> [aplūkots 10.05.2019.]

⁶² Penal code. [Igaunijas sodukodekss]. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/501042019020/consolide> [aplūkots 12.04.2019.]

šis cilvēks saņēmis atlīdzību par orgānu vai audu izņemšanu.⁶³ Savukārt gadījumos, kad audi un orgāni tiek izņemti no mirušas personas transplantācijas nolūkā, un šāda izņemšana ir pretēja personas izteiktajai gribai viņas dzīves laikā, ir piemērojams Igaunijas SK 150.pants. Darba autore secina, ka nelikumīgu audu un orgānu izņemšanu no dzīva vai miruša cilvēka Igaunijas likumdevējs ir nošķīris, jo pirmajā gadījumā pants ir iekļauts sadaļā „noziegumi, kas vērsti pret personas brīvību”, savukārt otrajā gadījumā – Igaunijas 150.pants ir iekļauts sadaļā „noziegumi pret mirušu personu”.

Kā vēl viena atšķirība no Latvijas tiesiskā regulējuma (KL), ir Igaunijas SK 140.pants. Šis pants paredz gadījumus, kad tiek piedāvāta materiāla atlīdzība un cilvēks tiek pamudināts kļūt par orgānu vai audu donoru transplantācijas vai gēnu inženierijas pētījumu veikšanai. Šāds pants ir veiksmīgs risinājums, jo paredz kriminālatbildību arī personām, kas, piemēram, veic noteiktas darbības, lai uzmeklētu potenciālo donoru, mēģinot viņu pamudināt ar labumu gūšanu vai atlīdzību.

Darbībās ar audiem un orgāniem, kā spēkā esošs Igaunijas tiesību akts jāmin likums „Par rīcību ar šūnām, audiem un orgāniem un to transplantāciju”.⁶⁴ Šā likuma 3.pantā noteikts aizliegums gūt finansiālu labumu no šūnu, audu vai orgānu ziedošanas. Savukārt šā likuma 5.¹ nodaļā norādīts atbildības apmērs, ja donors vai viņa likumiskais pārstāvis saņēmis finansiālu atlīdzību. Soda apmērs ir sākot no 300 soda vienībām fiziskai personai, līdz pat 3200 *euro* juridiskām personām.

Par nelikumīgām darbībām ar cilvēka embriju KL kriminālatbildību Latvijā nav paredzējis, izņemot neatļauta aborta izdarīšanu. Turpretī Igaunijas SK ir iekļāvis vairākus pantus, kas paredz embrija un augļa aizsardzību dažādās medicīniskās manipulācijās. SK 129.pants nosaka, kas ir nelikumīga apiešanās ar embriju vai augli, respektīvi, tā ir kaitējuma nodarīšana embrijam vai auglim, kas atrodas dzemdē, ievainojot to, ievadot kādu vielu vai veicot citādas pret to vērstas darbības, ja tā rezultātā embrijs vai auglis priekšlaicīgi dzimis vai miris. SK 130.pants nosaka atbildību par cilvēka klonēšanu, hibrīda vai himēriska cilvēka radīšanu. 131.pants paredz atbildību par embrija vai augļa ļaunprātīgu izmantošanu, piemēram, par embrija radīšanu bez nodoma nodot to sievietei vai šāda embrija radīšanu ārpus likumīgās iestādes, vai arī šāda embrija vai augļa saglabāšanu, pārsniedzot likumā noteikto termiņu. Igaunijas likumdevējs SK 132.pantā ir noteicis aizliegumu arī svešas

---

⁶³ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Tiesu namu aģentūra. Rīga: 2004, 140.lpp.

⁶⁴ Handling and Transplantation of Cells, Tissues and Organs. [likums „Par rīcību ar šūnām, audiem un orgāniem un to transplantāciju”] Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013104/consolide#79da92a6-f2c9-40ee-9050-c2d6d91b5f45> [aplūkots 12.04.2019]

olšūnas iznēsāšanai. Respektīvi, šis pants paredz atbildību par neatļautiem surogācijas gadījumiem, kad apaugļotā olšūna tiek nodota sievietei, kurai pēc bērna dzimšanas ir nodoms to atdot atpakaļ.

Autores ieskatā, kā veiksmīgs piemērs jāmin Igaunijas likums „Par mākslīgo apaugļošanu un embriju aizsardzību”,⁶⁵ kas paredz embriju aizsardzību jebkādās darbības, kas saistītas ar mākslīgo apaugļošanu. Šā likuma 1.pants nosaka tā piemērošanas jomu, t.i., likums tiek piemērots gadījumos, kad tiek veikta mākslīga sievietes apaugļošana, citas ar olšūnas apaugļošanu saistītas procedūras, kā arī jebkādām darbībām ar cilvēka embriju, ieskaitot gan izveidošanas, gan uzturēšanas metodes.

Attiecībā uz jautājumu, kas skar orgānu izņemšanu no miruša cilvēka, Igaunijā līdzīgi kā Latvijā darbojas „prezumētās piekrišanas” modelis. Jau minētais Igaunijas likums „Par rīcību ar šūnām, audiem un orgāniem un to transplantāciju” nosaka, ka audu un orgānu izņemšana, ja mirušais dzīves laikā šādu gribu nav izteicis, ir atļauta, taču ir jāievēro šādi noteikumi:

1. Ārstam, kas iepriekš ir ārstējis mirušo, sazinoties ar mirušā radniekiem, ir pienākums (ja vien iespējams), noskaidrot mirušā dzīves laikā pausto gribu.
2. Radnieki šā likuma izpratnē ir brāļi, māsas, likumīgs pārstāvis, laulātais vai dzīvesbiedrs.⁶⁶

Ņemot vērā Igaunijas regulējumu, kas attiecas uz audu un orgānu transplantāciju, un embriju izmantošanu, autore secina, ka tiesiskais regulējums, kas nosaka piekrišanas modeli cilvēka audu un orgānu izņemšanai no miruša cilvēka, Latvijā un Igaunijā ir līdzīgs. Taču tiesiskajos regulējumos pastāv arī vairākas atšķirības. Pirmkārt, Igaunijas likumdevējs ir nodalījis atbildību par dzīva vai miruša cilvēka audu un orgānu izmantošanu transplantācijai. Otrkārt, Igaunijas SK ir ietverts aizliegums gūt finansiāla labumu no audu un orgānu ziedošanas. Treškārt, kriminālatbildība ir noteikta arī par donora pamudināšanu, līdz ar to šāda noziegumu izdarīšanas subjektu loks ir plašāks, jo obligāta kvalificējoša pazīme, kā speciālais subjekts, nav nepieciešama. Ceturtkārt, autore kā pozitīvu iezīmi, ko ietver Igaunijas SK, ir kriminālatbildība par nelikumīgām darbībām ar cilvēka augli un embriju, kā arī atbildību par nelikumīgu surogācijas veikšanu.

---

⁶⁵ Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus [Likums par mākslīgo apaugļošanu un embriju aizsardzību]. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/1048155> [aplūkots 16.03.2019.]

⁶⁶ Olsena S. Miruša cilvēka aizsardzība un audu izmantošana medicīnā. Promocijas darbs, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010., 132.lpp.

3.3. Vācija

Noziegumi, kas apdraud veselību un dzīvību, kā cilvēka audu un orgānu nelikumīga izņemšana, salīdzinot ar Vācijā spēkā esošiem tiesību aktiem, ir paredzēti tikai KL. Cilvēka audu un orgānu transplantāciju Vācijas Federatīvās Republikas Kriminālkodekss⁶⁷ (turpmāk – Vācijas KK) neregulē, taču tā 5.pants sniedz uzskaitījumu gadījumiem, kad Vācijas krimināltiesības ir spēkā neatkarīgi no nodarījuma izdarīšanas vietas. Šī paša panta 15.punkts sniedz norādi uz Likumu par orgānu un audu ziedošanu, izņemšanu un pārstādīšanu (turpmāk – Transplantācijas likums).⁶⁸

Transplantācijas likums nosaka atšķirīgu regulējumu atkarībā no tā, vai orgāni ir izņemti no dzīva vai miruša cilvēka. Paredzot šādus nodarījumus atšķirīgās sadaļās, tiesiskais regulējums paredz arī atšķirīgus priekšnoteikumus šādu darbību veikšanai. Piemēram, lai audus un orgānus varētu izņemt no dzīva cilvēka, jāievēro tādi noteikumi kā likumīgi noformēta piekrišana, donora informēšana ir notikusi saskaņā ar likumu, kā arī ir dots medicīnisks novērtējums donora atbilstībai. Šā likuma 17.pagrāfs paredz audu un orgānu tirdzniecības un transplantācijas aizliegumu. Kā interesantu iezīmi tiesiskajā regulējumā autore min, to, ka Vācijas likumdevējs ir izvēlējis noziedzīga nodarījuma definīciju un šā nozieguma kriminālatbildības apmēru noteikti nevis Vācijas KK, bet gan jau minētajā Transplantācijas likumā. Tādēļ 18.pagrāfs 1. un 2. daļā sniedz jau nodarījuma definējumu un kriminālatbildības apmēru, ja persona ir veikusi nelikumīgu orgānu un audu tirdzniecību vai to nelikumīgu izņemšanu. Taču paragrāfa 3.daļā ietverta vēl viena atšķirība no KL, tas paredz arī kriminālatbildību par mēģinājumu veikt šādas darbības.

Ja audi un orgāni tiek izņemti no miruša cilvēka, Transplantācijas likums kā obligātu noteikumu paredz personas (donora) piekrišanu. Tā 3.pagrāfā ir noteikts, ka, pirmkārt, orgānu vai audu izņemšana ir atļauta tikai tad, ja ir donora piekrišana, otrkārt, donora nāve ir konstatēta likumā noteiktajā kārtībā, un, treškārt, šo procedūru veic ārsts. Taču šā panta 1.daļa paredz ne tikai to, ka procedūru veic kvalificēts ārsts, bet arī iespēju, ka darbības ir veikušas citas kvalificētas personas, kuras atbild par ārsta atbildību, vai šo procedūru veicēju profesionālo apmācību. No šāda tiesiskā regulējuma izriet, ka Vācijā pastāv tā sauktā „informētā piekrišana”, kas paredz obligātu personas piekrišanu audu un orgānu izņemšanai.

---

⁶⁷ Strafgesetzbuch (StGB) [Vācijas Federatīvās Republikas Kriminālkodekss].

Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html> [aplūkots 21.04.2019.]

⁶⁸ Gesetz über die Spende, Entnahme und Übertragung von Organen und Geweben [Likums par orgānu un audu ziedošanu, izņemšanu un pārstādīšanu.] Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/tpg/BJNR263100997.html> [21.04.2019.]

Šobrīd situācija orgānu ziedošanā Vācijā ir atzīta par rekordzemu, jo 2017.gadā aptuveni 10 000 pacientu gaida transplantācijas orgānu, taču šajā pašā gadā ziedojumu skaits bija mazāks nekā 800. Pamatojoties uz šādu kritisku situāciju, Vācijas veselības ministrs 2019.gada aprīļa sākumā savā paziņojumā uzstāja ar iniciatīvu par pieejamo transplantācijas orgānu skaita palielināšanu. Šajā paziņojumā norādīts, ka ikviens pēc savas nāves kļūtu par potenciālo donoru, ja vien viņi nav skaidri atteikušies.⁶⁹ Līdz ar to tiktu mainīta piekrišanas forma, kas noteiktu „informētās piekrišanas” modeļa maiņu uz „prezumēto piekrišanu”. Veselības ministrs norāda, ka tie, kas teiktu „nē”, tiktu iekļauti valsts reģistrā, ko pārvaldītu Veselības ministrija, bet pārējie tiktu uzskatīti par potenciāliem donoriem – princips, kas ir spēkā lielākajā daļā Eiropas Savienība, arī Latvijā (autores piezīme).

Transplantācijas likuma 4.a paragrāfs ietver arī orgānu un audu izņemšanu no miruša embrija vai augļa. Taču, kā vēl precīzāku dokumentu darba autore min Likumu par embriju aizsardzību.⁷⁰ Šis tiesību akts līdzīgi kā Transplantācijas likums paredz kriminālatbildību par neatļautu darbību veikšanu. Piemēram, 1.paragrāfs regulē reproduktīvo metožu ļaunprātīgu izmantošanu, par šādu nodarījumu paredzot vai nu naudas sodu, vai brīvības atņemšanu līdz 3 gadiem. Likums regulē arī cilvēka embrija ļaunprātīgu izmantošanu, dzimuma izvēles aizliegumu, neatļautu apaugļošanu, cilvēka dzimumšūnas ģenētiskās informācijas izmainīšanu, klonēšanas un pat himēriska vai hibrīda cilvēka izveidošanas aizliegumu, par ko paredzēta kriminālatbildība.

Darba autore secina, ka salīdzinot Latvijas un Vācijas tiesisko regulējumu darbībās ar cilvēka audiem un orgāniem, iezīmējas tāda atšķirība kā interešu aizsardzības nodalīšana, jo audu un orgānu izņemšanu no dzīva vai miruša cilvēka Vācijas tiesiskais regulējums nošķir. Analogiski kā Igaunijā, arī Vācijas likumdevējs ir ietvēris embriju aizsardzību medicīniskās un bioloģiskās darbībās atsevišķa likumā. Kā atšķirīga iezīme ir arī piekrišanas forma audu un orgānu ziedošanas gadījumā, jo pašlaik Vācijā pastāv stingrs aizliegums tos izmantot, ja personas griba kļūt par donoru dzīves laikā nav skaidri izteikta.

---

⁶⁹ Germany debates changing to 'opt-out' organ donation system. Pieejams: <https://www.thelocal.de/20190401/germany-debates-changing-to-opt-out-organ-donation-system> [aplūkots 19.04.2019.]

⁷⁰ Gesetz zum Schutz von Embryonen. [Likums par embriju aizsardzību] Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/eschg/BJNR027460990.html> [aplūkots 19.04.2019.]

3.4. Šveice

Audu un orgānu transplantāciju Šveicē regulē 2017.gada 1.jūlija federālais likums „Par orgānu, audu un šūnu transplantāciju”.⁷¹ Likumā noteikts, ka audi, orgāni un šūnas var tikt izņemti tikai ar mirušās personas gribu. Ja persona šādu gribu dzīves laikā nav izteikusi, tad kā obligāts nosacījums ir tās noskaidrošana no tuviniekiem. Likums paredz, ka, ja šādas informācijas iegūšana no tuviniekiem nav iespējama vai šādi radinieki nav, tad orgānu un audu izņemšana ir aizliegta. Kā arī jāņem vērā tas, ka informācijas noskaidrošanas laikā, mirušā personas vēlmes ir prioritāras pār tuvinieku. Autore uzskata, ka līdzīgi kā Vācijā, šāds regulējums paredz stingru informēto piekrišanu.

Arī Šveices tiesiskais regulējums paredz jebkādu finansiālu vai citu labumu gūšanas aizliegumu no orgānu, audu un šūnu ziedošanas. Taču likums „Par orgānu, audu un šūnu transplantāciju” 6.panta c) punktā paredz formulēju, kas nosaka, ka par finansiālu vai citādu labumu netiek uzskatīts simbolisks pateicības žests vai ziedojums. Autoresprāt, šāds noteikums tomēr nenosaka stingru aizliegumu, jo tomēr starp donoru un recipientu ir iespējama atļauja ziedojuma došanai.

Likums „Par orgānu, audu un šūnu transplantāciju” 9.sadaļā paredz noteikumus cilvēka embrija vai augļa apstrādei. Taču šis likums nedod norādi ne uz dzimuma izvēles aizliegumu, ne klonēšanas aizliegumu vai arī embriju vai augļu nelikumīgu izmantošanu, kā tas ir norādīts Igaunijas vai Vācijas tiesiskajā regulējumā. Šveices tiesiskais regulējums kriminālatbildību par audu un orgānu nelikumīgu izmantošanu ir paredzējis jau minētajā federālajā likumā „Par orgānu, audu un šūnu transplantāciju” 69.pantā. Atbildība ir noteikta par dažāda veida pārkāpumiem, un likums paredz plašu uzskatījumu audu un orgānu izņemšanas vai ziedošanas gadījumos. Taču autore norāda uz vairākām atšķirībām no Latvijas regulējuma, piemēram, atbildība Šveicē paredzēta par audu, orgānu un šūnu klīnisku pētījumu veikšanu, kas apdraud cilvēka veselību. Kā otrā ir audu un orgānu izņemšana no rīcībnespējīgām un nepilngadīgām personām. Kā trešo var minēt atbildību, kas paredzēta par diskriminējošu apstākļu radīšanu, attiecībā uz personas iekļaušanu orgānu gaidīšanas sarakstā vai piešķiršanā.

Autoresprāt, kriminālatbildība Šveicē atbilst plašākām darbību lokam attiecībā uz cilvēka audu un orgānu izmantošanu, jo kriminālatbildība, kas noteikta KL 139.pantā, neiekļauj gadījumus, kas attiecas uz nelikumīgu zinātnisku pētījumu veikšanu. Kā interesantu

---

⁷¹ Bundesgesetz über die Transplantation von Organen, Geweben und Zellen (Transplantationsgesetz). [Federālais likums „Par audu, orgānu un šūnu transplantāciju”]. Pieejams: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20010918/index.html> [aplūkots 19.04.2019.]

iezīmi Šveices tiesiskajā regulējumā ir šī diskriminējošo apstākļu radīšana, kas netiek krimināli sodīta ne Latvijā, ne Igaunijā, ne Vācijā.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā darba autore izvirza šādas tēzes:

1. Tehnoloģiju, medicīnas un bioloģijas attīstība ir radījusi iespēju novērst dažādas medicīniskas nepilnības tādās jomās kā transplantācija. Pastāvot šādam progresam, pieaug arī pieprasījums, taču tas krietni pārsniedz pieejamo orgānu donoru skaitu, kā rezultātā rodas lielāka iespēja manipulācijām un nelikumīgām darbībām ar cilvēka ķermeni, kā, piemēram, cilvēku un viņu orgānu tirdzniecība.
2. Gan starptautiskā līmenī, gan Latvijas Republikā spēkā ir vairāki normatīvie akti dažādos līmeņos, kas paredz cilvēka aizsardzību bioloģijā, medicīnā un cilvēku tirdzniecības novēršanā. Latvijas likumdevējs ir ietvēris lielāko daļu no starptautiskām saistībām, taču jorpojām daļa no prasībām neatbilst starptautiskajiem avotiem vai nav ieviestas pilnīgi.
3. Analizējot KL 139.pantu, secināms, kā šis pants piemērojams ļoti šauram personu lokam un šauram gadījumu skaitam. Respektīvi – sodāmas ir tikai ārstniecības personas, ja darbības veiktas medicīniskā nolūkā. Esošais regulējums neiekļauj gadījumus, kad nelikumīgas darbības veiktu cilvēka audu un orgānu komercializācijas nolūkā, un pantā netiek ielasīti gadījumi, kuros būtu iesaistītas personas, kas neatbilst jēdzienam „ārstniecības persona”.
4. Likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā” paredz 139.panta grozījumus, kā rezultātā „nelikumīgas izņemšanas” aizstāšana ar „izmantošanu” paredzēs plašāku darbību uzskaitījumu, kas var tikt veiktas ar cilvēka audiem un orgāniem.
5. Paplašinot darbību loku, kas var tikt atzītas par kriminālsodāmām saistībā ar cilvēka audiem un orgāniem, nepieciešama KL 139.panta subjekta nomaina. Tā paredz maiņu no speciālā uz vispārējo, jo kriminālsodāmās darbības kā zinātniski pētījumi, orgānu pārvadāšana, glabāšana, nodošana utt., ir iespējams veikt arī personām, kas neatbilst kategorijai „ārstniecības persona”.
6. Likumprojekta piedāvātais KL 139.¹ pants atšķiras jau no esošā regulējuma, t.i., no KL 154.¹ panta ar gribas izpauduma nošķiršanu. Proti, jāizšķir, kādu darbību rezultātā nelikumīgas darbības ar cilvēka audiem un orgāniem ir veiktas. Pirmkārt, nošķirams ir tas, ka vervēts tiek ne tikai donors, bet arī recipients, un, otrkārt, ja netiek konstatēts viltus, vardarbība, maldi utt. kā tas ir KL 154.¹ pantā, tad nodarījums ir jākvalificē pēc likumprojekta piedāvāta panta.
7. Tiesu prakse rīcībās ar cilvēka audiem un orgāniem Latvijā ir ļoti šaura. Secināms, ka tas izskaidrojams ar to, ka par nepilnīgi noregulētu kategoriju Latvijas tiesību sistēmā

- varētu atzīt jautājumu, kas paredz personas gribas noskaidrošanu rīcībā ar viņas audiem un orgāniem. Par šāda apgalvojuma patiesību liecina ar ECT skaidrojums, kas atzīst, ka Latvijā joprojām pastāv neregulēti jautājumi, kas skar transplantēšanas nozari.
8. Cilvēku orgānu tirdzniecības procesi ietekmē ne tikai ES tiesību sistēmu, bet arī starptautisko telpu. Pasaules notikumi liecina par to, ka orgānu nelikumīgā tirdzniecībā ir iekļauta ne tikai viena konkrēta valsts, bet katrā no transplantācijas posmiem var piedalīties dažādu valstu pilsoņi. Līdz ar to, pēdējos gados ES savos tiesību aktos cenšas izstrādāt pēc iespējas efektīvāku un pilnīgāku uzraudzības sistēmu orgānu tirdzniecībā.
  9. Gan Vācijas, gan Igaunijas tiesiskais regulējums nodala audu un orgānu izņemšanu no dzīvas vai mirušas personas, tādējādi nodalot aizsargātās intereses, taču Latvijas tiesiskais regulējums dzīvas personas tiesības uz veselības aizsardzību un mirušas personas tiesības uz sava ķermeņa izmantošanu apvieno vienā – KL 139.pantā.
  10. Salīdzinot ārvalstu un Latvijas tiesisko regulējumu, kas skar orgānu un audu izmantošanu, kā kopējā iezīme Latvijas, Krievijas un Igaunijas tiesībās ir prezumētā piekrišana attiecībā uz mirušas personas audu un orgānu izmantošanu. Taču pretēji šādam regulējumam ir Vācijas un Šveices likumi, kas paredz obligātu personas gribas izteikšanu viņas audu un orgānu izmantošanai pēc nāves.
  11. Embrija (augļa) izmantošana medicīnā joprojām izskaidrojama ar nevienprātīgu viedokli morālos un ētiskos apsvērumos. Tas pamatojams ar argumentu, ka Latvijā joprojām nevar atrast atbildi, ar kuru brīdi konkrēti rodas dzīvība, un vai ar šo brīdi var runāt par tiesībām uz dzīvību.
  12. Vācijas un Igaunijas tiesībās embrijs kā tiesiski aizsargājama kategorija medicīniskās manipulācijas ir ietverta atsevišķos likumos par nelikumīgu apiešanos ar cilvēka embriju un/vai augli. Savukārt bioloģiskas un medicīniskas darbības kā iespējamās ģenētiskas manipulācijas, ļaunprātība klonēšanas jomā, kurās nepamatoti tiek izmantots cilvēka embrijs, Latvijā joprojām netiek kriminalizētas.
  13. Nedz Orgānu likums, nedz Krimināllikums norādi par embrija aizsardzību medicīniskās manipulācijās neparedz. Arī darbībās, kā nelikumīga tirdzniecība ar cilvēka orgāniem un audiem, tostarp arī ar cilvēka fetālajiem (embrionālajiem) audiem, joprojām nav kriminalizētas.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN TIESĪBU AVOTU SARAKSTS

Izmantotā literatūra un avoti:

1. Hamkova D. Goda un cieņas krimināltiesiskā aizsardzība. Promocijas darbs. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.
2. Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāva un nodarījuma kvalifikācija: Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.
3. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Tiesu namu aģentūra. Rīga: 2004.
4. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra. 2008.
5. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
6. Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļas). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018.
7. Liholaja V. Bioētika un krimināltiesības. Latvijas Universitātes raksti, Juridiskā zinātne, 740.sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008.
8. Liholaja V., Komentārs LR Satversmes 93.pantam. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri VIII nodaļa Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
9. Liholaja V., Tiesības uz dzīvību tvērums Latvijas tiesiskajā regulējumā. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016.
10. Mežinska S., Bioētika, embrija morālais statuss un abortu problēma. Jurista vārds, 21. Augusts 2012 /NR. 34 (733).
11. Olsena S. Miruša cilvēka aizsardzība un audu izmantošana medicīnā. Promocijas darbs. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010.
12. Dakter, uztaisiet mums bērnu. Ko jaunās tehnoloģijas maina mūsu domāšanā un iespējās? Pieejams: <https://www.la.lv/dakter-uztaisiet-mums-bernu-ko-jaunas-tehnoloģijas-maina-musu-domasana-un-iespejas-2> [aplūkots 29.04.2019.]
13. Embrija definīcija latviešu valodā. Pieejams: <https://lv.oxforddictionaries.com/definition/EMBRIJS> [aplūkots 29.03.2019.]
14. Izdota jauna grāmata, kura atmasko ĶKP necilvēcīgos orgānu izņemšanas noziegumus dzīvjiem cilvēkiem. Pieejams: <http://lv.clearharmony.net/articles/a2448-Izdota-jauna->

- gramata-kura-atmasko-KKP-necilvecigos-orgānu-iznemsanas-noziegumus-dziviem-cilvekiem.html#.XL7OrDAzbIU [aplūkots 10.04.2019.]
15. Komisijas paziņojums orgānu ziedošana un transplantācija – politikas pasākumi ES līmenī, 3.lpp. Pieejams: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2007/LV/1-2007-275-LV-F1-1.Pdf> [aplūkots 01.04.2019.]
  16. Ķīnas jaunā tirānija: Eiropas Parlamenta viceprezidents Eduards Mak-Milans Skots raksta par ĶKP īstenoto orgānu iegūšanu. Pieejams: <http://lv.clearharmony.net/articles/a16-Kinas-jauna-tiranija-Eiropas-Parlamenta-viceprezidents-Eduards-Mak-Milans-Skots-raksta-par-KKP-istenoto-orgānu-iegusanu.html#.XL7IoTAzbIU> [aplūkots 10.04.2019.]
  17. Latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: www.tezaurs.lv [aplūkots 24.02.2019.]
  18. Likumprojekta „Grozījumi Krimināllikumā” anotācija (Nr. 15/Lp13). Pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2018_11/TMAnot_051018_groz_KL.2118.DOCX [aplūkots 22.02.2019.]
  19. Nostāju par orgānu izmantošanu transplantācijai varēs paust e-veselības sistēmā. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/27952-nostaju-par-orgānu-izmantosanu-transplantacijai-vares-paust-e-veselibas-sistema> [aplūkots 17.05.2019.]
  20. Pasaules medicīnas asociācijas medicīnas ētikas rokasgrāmata. Pieejams: <http://www.medicinasapgads.lv/userfiles/files/Medicinas%20etika.pdf> [aplūkots 03.03.2019.]
  21. *Bioethics*. Pieejams: <http://inters.org/bioethics> [aplūkots 31.01.2019.]
  22. European Day for Organ Donation and Transplantation 2017. Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/pristina/-/european-day-for-organ-donation-and-transplantation-2017> [aplūkots 01.04.2019.]
  23. Factsheet. The European Day for Organ Donation and Transplantation. Pieejams: https://www.edqm.eu/sites/default/files/factsheet_organ_donation_eodd_2017.pdf [aplūkots 19.02.2019.]
  24. Frey, R.G. *Bioethics*. Routledge Encyclopedia of Philosophy. 1st ed. London : Rotledge, 1998. Citēts pēc Sīlis V. Četru principu loma mūsdienu medicīnas ētikā. Grām.: Biomedicīnas ētika: teorija un prakse. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2006., 7. lpp.
  25. Germany debates changing to 'opt-out' organ donation system. Pieejams: <https://www.thelocal.de/20190401/germany-debates-changing-to-opt-out-organ-donation-system> [aplūkots 19.04.2019.]

26. Medical defination of organ. Pieejams:
<https://www.medicinenet.com/script/main/art.asp?articlekey=21288> [aplūkots 28.03.2019.]
27. Mepham, B. Biotehics: An Introduction for the Bioscience. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 5.
28. Starck C. Religious and Philosophical Background of Human Dignity. No grām.: The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse, Eds. Kretzmer D. and Klein E., Kluwer Law International, 2002, p. 189
29. Transplantācijas definīcija latviešu valodā. Pieejams:
<https://www.neslimo.lv/pme/?name=transplantacija> [aplūkots 27.03.2019.]
30. Крилова Н. Е. Уголовное право и биоэтика: проблемы, дискуссии, поиск решений. Москва: Инфра-М, 2006.

Normatīvie tiesību akti:

31. Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā, 4.11.1950. [11.02.2019.red.]
32. Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā: konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu. Oviedo, 04.04.1997. [12.03.2019.red.]
33. Papildprotokols par cilvēka izcelsmes orgānu un audu transplantāciju, kas pievienots Konvencijai par cilvēktiesībām un biomedicīnu. Strasbūra. 24.01.2002. [12.03.2019.red.]
34. Eiropas Padomes 2015.gada 25.marta Konvenciju par cīņu pret cilvēku tirdzniecību. Parakstīts Santjago de Kompostelā, 25.03.2015. [15.03.2019.red.]
35. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2010/45/ES no 2010.gada 7.jūlija „Par transplantācijai paredzētu cilvēku orgānu kvalitātes un drošības standartiem”. Pieņemta 07.07.2010. [15.03.2019.red.]
36. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva Nr. 2004/23/EK no 2004.gada 31.marta „Par kvalitātes un drošības standartu noteikšanu cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei, testēšanai, apstrādei, konservācijai, uzglabāšanai un izplatīšanai. Pieņemta 07.04.2004. [15.03.2019.red.]
37. Komisijas direktīva Nr. 2006/17/EK no 2006.gada 8.februāra ar ko īsteno Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2004/23/EK „Par noteiktām tehniskajām prasībām cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei un testēšanai”. Pieņemta 09.02.2006. [15.03.2019.red.]
38. Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [15.02.2019.red.]

39. Ārstniecības likums: LV likums. Pieņemts 01.07.1997. [01.04.2019.red.]
40. Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [15.02.2019.red.]
41. Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēku audu un orgānu izmantošanu medicīnā. LV likums. Pieņemts: 14.01.1993. [11.03.2019.red.]
42. Seksuālās un reproduktīvās veselības likums. Pieņemts 31.01.2002. LV likums. [16.04.2019.red.]
43. Kārtība, kādā veicama smadzeņu un bioloģiskās nāves fakta konstatēšana un miruša cilvēka nodošana apbedīšanai: Ministru kabineta 30.03.2007. noteikumi Nr.59. [11.03.2019.red.]
44. Handling and Transplantation of Cells, Tissues and Organs. [likums „Par rīcību ar šūnām, audiem un orgāniem un to transplantāciju”] Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013104/consolide#79da92a6-f2c9-40ee-9050-c2d6d91b5f45> [aplūkots 12.04.2019]
45. Kunstliku viljastamīse ja embrūokaitse seadus [Likums par mākslīgo apaugļošanu un embriju aizsardzību]. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/1048155> [aplūkots 16.03.2019.]
46. Penal code. [Igaunijas sodu kodess]. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/501042019020/consolide> [aplūkots 12.04.2019.]
47. Gesetz über die Spende, Entnahme und Übertragung von Organen und Geweben [Likums par orgānu un audu ziedošanu, izņemšanu un pārstādīšanu.] Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/tpg/BJNR263100997.html> [21.04.219.]
48. Gesetz zum Schutz von Embryonen. [Likums par embriju aizsardzību] Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/eschg/BJNR027460990.html> [aplūkots 19.04.2019.]
49. Strafgesetzbuch (StGB) [Vācijas Federatīvās Republikas Kriminālkodekss]. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html> [aplūkots 21.04.2019.]
50. Bundesgesetz über die Transplantation von Organen, Geweben und Zellen (Transplantationsgesetz). [Federālais likums „Pa audu, orgānu un šūnu transplantāciju”]. Pieejams: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20010918/index.html> [aplūkots 19.04.2019.]
51. О трансплантации органов и (или) тканей человека [likums „Par cilvēka audu un (vai) orgānu transplantāciju”] Pieejams: <https://legalacts.ru/doc/zakon-rf-ot-22121992-n-4180-1-o/> [aplūkots 10.05.2019.]

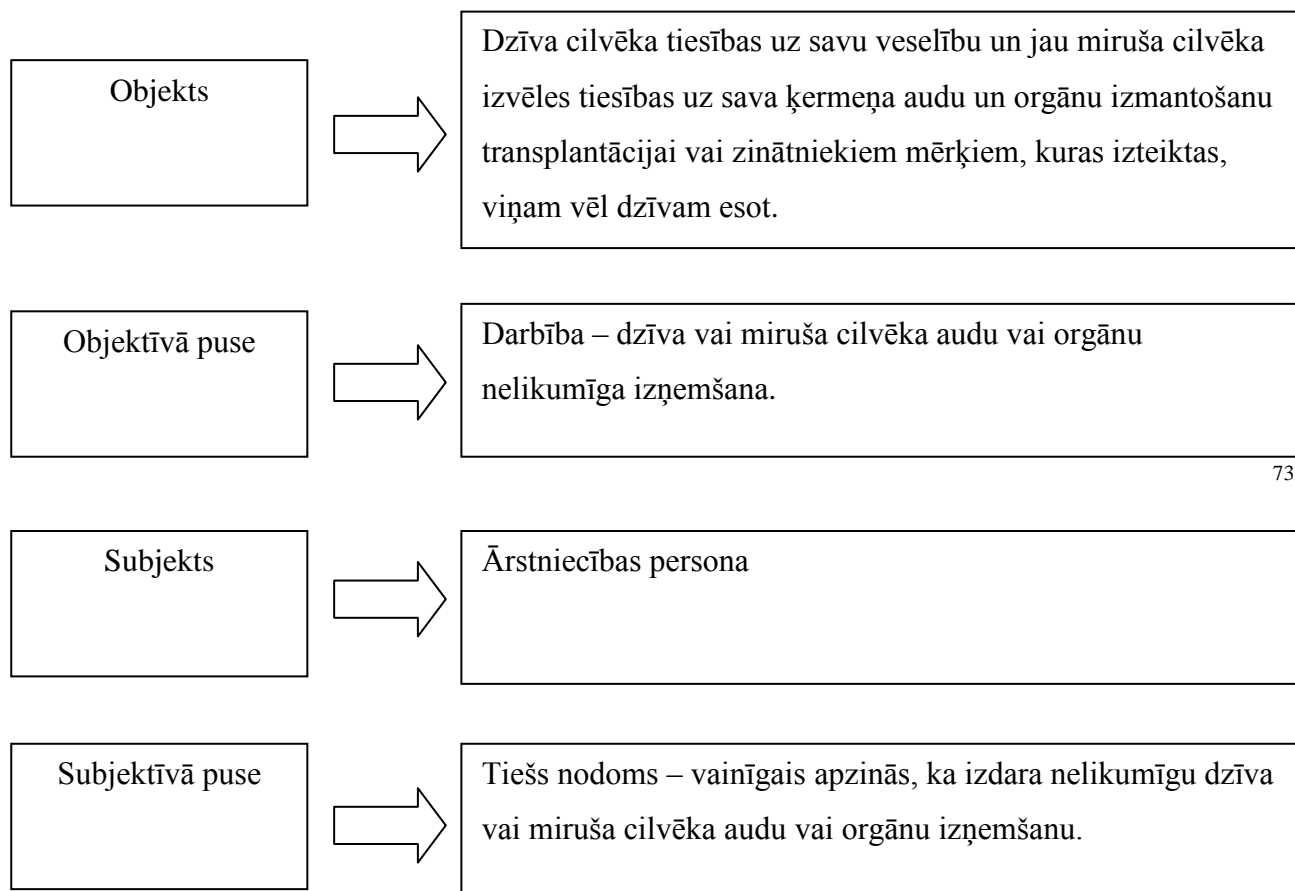
52. Федеральный закон „Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации”. [„Par pilsoņu veselības aizsardzības principiem Krievijas Federācijā]
Pieejams: <https://legalacts.ru/doc/FZ-ob-osnovah-ohrany-zdorovja-grazhdan/>
[aplūkots 10.05.2019.]
53. "Уголовный кодекс Российской Федерации" [Krievijas Federācijas kriminālkodekss]. Pieejams: <https://legalacts.ru/kodeks/UK-RF/osobennaja-chast/razdel-vii/glava-16/statja-120/> [aplūkots 10.05.2019.]

Juridiskās prakses materiāli:

54. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 8. jūlija spriedums lietā Vo v France, para. 54.
Pieejams: http://www.pravo-medicina.sk/___files/Rozne/Vo%20vs.%20France%202004.pdf [aplūkots 19.03.2019]
55. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014.gada 24.jūnija spriedums Petrova pret Latviju, Nr.4605/05. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/eiropas-cilvektiesibu-tiesas-ect-spridumi-un-lemumi> [aplūkots: 10.04.2019.]
56. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 13.01.2015. spriedums Elberte pret Latviju. Nr.61243/08, par.6. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/eiropas-cilvektiesibu-tiesas-ect-spridumi-un-lemumi> [aplūkots 10.04.2019.]

PIELIKUMS NR.1

Krimināllikuma 139.panta shēma⁷²

73

⁷² Mežulis D., Krimināltiesības shēmās Sevišķā daļa. Cikls „Tiesību zinības.” Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 82. lpp.

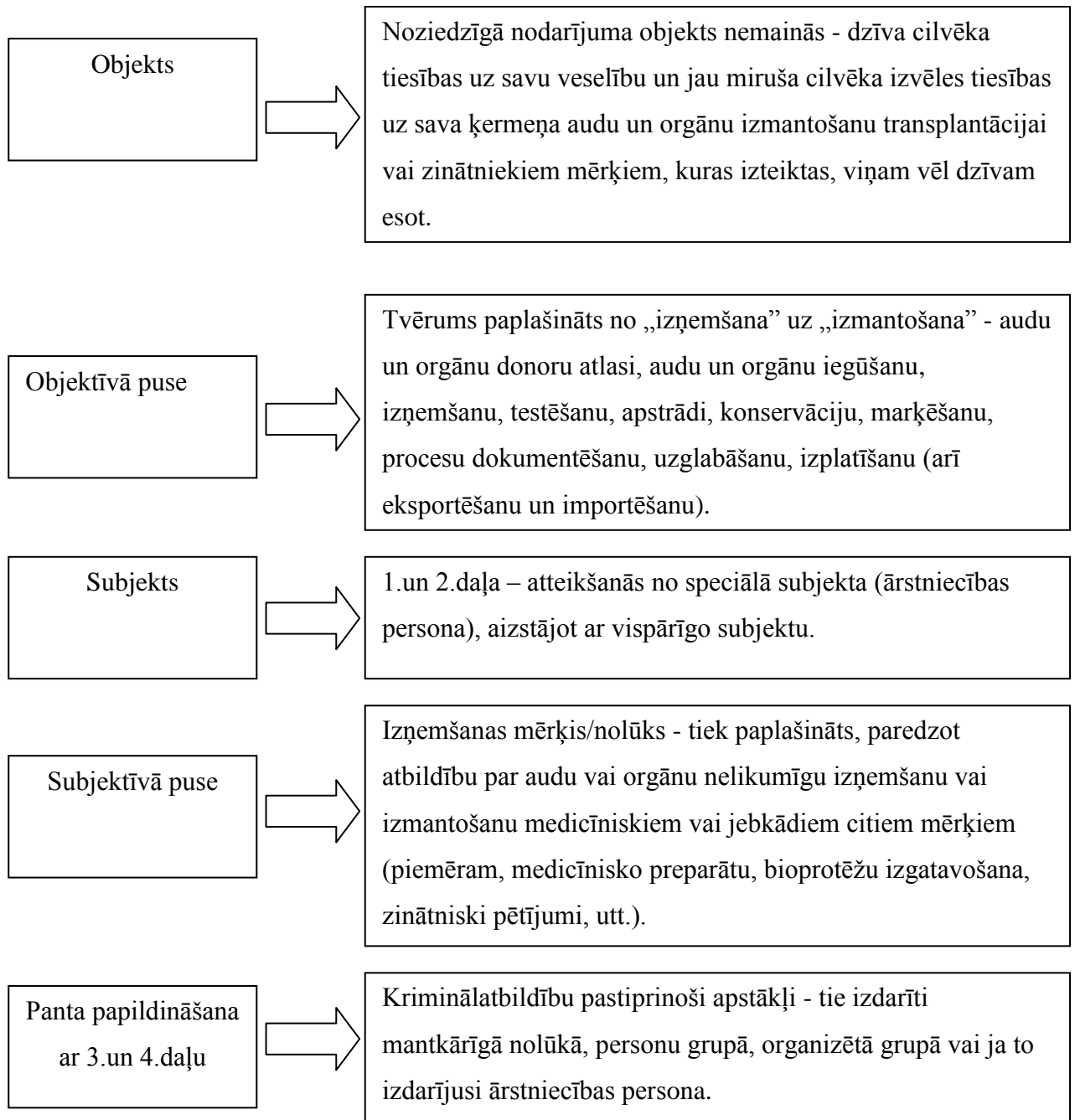
⁷³ 1) Likuma Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēku audu un orgānu izmantošanu medicīnā. LR likums: Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1

2) Ministru kabineta 2007.gada 27.marta noteikumos Nr.215 „Kārtība, kādā veicama smadzeņu un bioloģiskās nāves fakta konstatēšana un mirušā cilvēka nodošana apbedīšanai”.

3) Ministru kabineta noteikumi Nr.1176, „Cilvēka audu un šūnu izmantošanas kārtība”

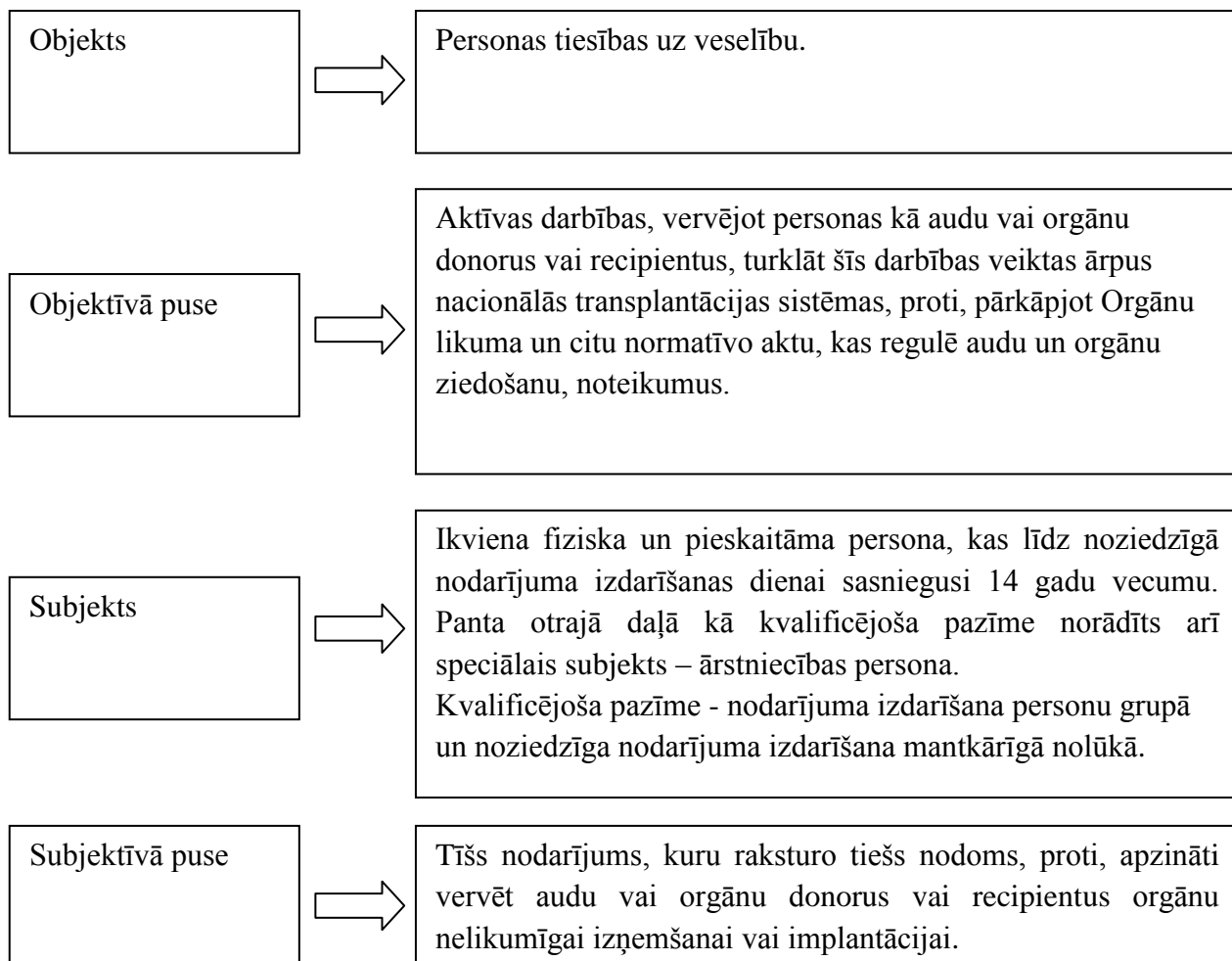
PIELIKUMS. NR. 2

Krimināllikuma 139.pants likumprojektā noteiktajā redakcijā

PIELIKUMS NR.3

Likumprojekta piedāvātā 139.¹ panta (atbildība par cilvēka audu vai orgānu donora vai recipienta vervēšanu orgānu nelikumīgai izņemšanai vai implantācijai) sastāvs

Dokumentārā lapa

Bakalaura darbs „Rīcības ar cilvēka audiem un orgāniem regulējums Latvijā” izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Darba autore: _____ /Marta Milta/ 2019.gada __. _____

_____ (rekomendēju/nerekomendēju) darbu aizstāvēšanai.

Darba vadītāja: _____ /profesore Dr.iur. Valentija Liholaja/

Recenzents: _____ / _____ /

Darbs iesniegts Krimināltiesisko zinātņu katedrā 2019.gada __. _____

Dekāna pilnvarotā persona: _____

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē:

2019. gada __. _____ (prot. Nr. _____)

Komisijas sekretārs: _____